Autorul bestsellerului
Pe frontul de vest nimic nou

POLIROM

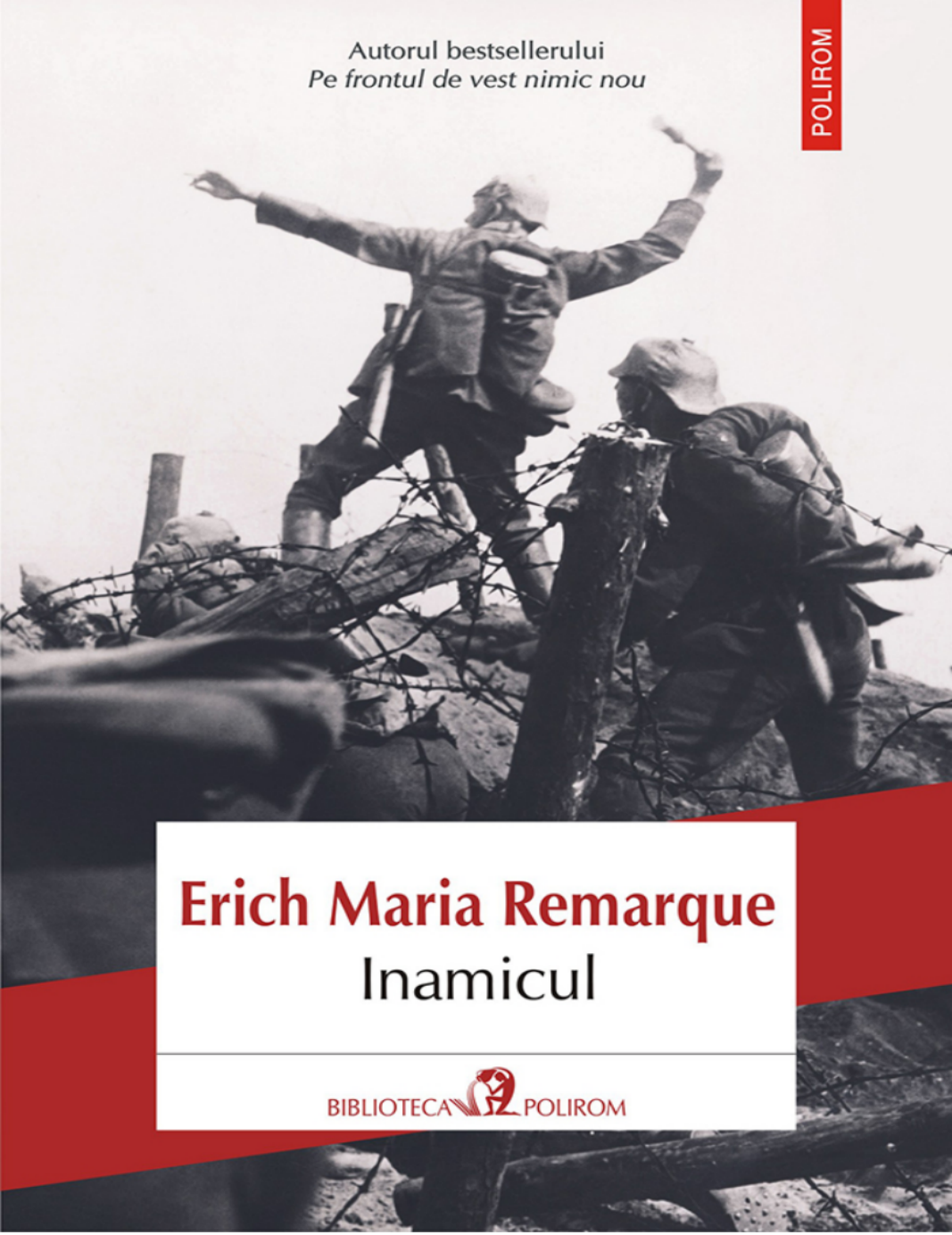

Erich Maria Remarque

Inamicul

BIBLIOTECA POLIROM

Erich Maria Remarque

Inamicul

Integrala povestirilor despre Primul Război Mondial

Ediţie de Thomas F. Schneider

Traducere din limba germană
de Alexandra Nicolaescu

POLIROM
2023

POLIROM | Ne veți citi și mâine!

Erich Maria Remarque, D*er* F*eind*
Copyright © 1931 by New York University, successor-in-interest to the literary rights of The Estate of the late Paulette Goddard Remarque
All rights reserved

© 2023 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.*polirom.ro*
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-9814-1
ISBN PDF: 978-973-46-9815-8
ISBN print: 978-973-46-9433-4

Coperta: Radu Răileanu
Foto copertă: © Everett Collection/Shutterstock.com

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Jürgen Tamen

S-a pornit din nou focul de artilerie. Adăpostul se cutremura. Cădea noroi, împroşcând în momentele de liniște dintre explozii. Apoi din nou bubuiturile înăbușite care îți pun nervii la încercare. Dintr-odată, intrarea s-a întunecat: a venit mâncarea! Şi în timp ce noi ne-am aruncat pe supa cu tăiţei, lacomi și fericiți că avem şi altceva de făcut decât să ascultăm acele sunete înnebunitoare, ceilalți ne-au povestit ce se întâmplă pe afară. Vecinul meu de masă a ridicat capul. Unul dintre cei care aduseseră mâncare vorbea destul de tare:

— Cam pe la o sută de metri de aici zăcea o potaie, nu scăpase nici ea. Scheuna jalnic și voia să vină după noi. Apoi a căzut din nou la pământ. Sângera. Naiba știe de unde a apărut javra. Sigur a fugit în timpul tirului artileriei. În ultimul moment am reușit să opresc un păduche amărât să intre în marmită. Supa cea bună curgea…

Atunci vecinul meu s-a ridicat. Colțuros și neîndemânatic.

— Unde e câinele? l-a întrebat aspru pe berlinezul zvelt care povestea deja cu amănunte ororile unui corp uman rupt în bucăți. Acesta l-a privit uimit și deranjat.

— Despre ce câine vorbești?

— Ăla care sângera.

— A, da, mergi imediat spre dreapta, pe lângă parapet, apoi de-a lungul tranșeei de legătură, până unde a căzut ăla de calibru 30,5. Trebuie să-l găsești ceva mai jos.

Jürgen Tamen a ieșit din adăpost fără să scoată un cuvânt. O clipă, berlinezul s-a uitat uimit după el.

— Un nebun, a mormăit și a povestit în continuare despre cadavrul făcut bucăți.

Atunci m-am uitat pentru prima oară mai bine la Jürgen Tamen. Fuseserăm repartizați companiei de numai paisprezece zile și nu prea îmi bătusem capul cu lunganul tăcut din Frislanda de Est. Stătea întotdeauna tăcut în colț și nu lua parte la discuțiile

generale.

După o jumătate de oră s-a întors cu câinele în brațe. Fără să-i pese de râsetele celor din jur, s-a dus în colțul lui, preocupat de descoperirea sa. Doar atunci când berlinezul a început să exagereze, i-a spus scurt şi aspru:

— Tacă-ți fleanca! Şi l-a privit în așa fel încât acela a înghițit în sec.

Eu i-am privit în tăcere. Apoi m-am strecurat spre el și i-am dat un pachet cu bandaje, să panseze câinele care sângera. El m-a privit pentru o clipă cu severitate. Apoi a zis scurt:

— Are multe răni. Bietul animal.

L-am ajutat să-l panseze. Atunci a început să se destindă treptat.

— La mine în curte am avut un animal asemănător, a povestit el între timp, un paznic fără cusur. Avea doi ani pe vremea aia. Acum – da, acum are patru. Oare a mai crescut între timp? A, da…

S-a pierdut complet în amintiri, iar figura sa ascuțită a devenit dintr-odată mai destinsă și mai tinerească.

— O îndrăgește pe soția mea. Sunt nedespărțiți. O ascultă mai mult decât pe mine.

— Cât timp ați fost căsătoriți? l-am întrebat.

S-a trezit brusc din amintiri și mi-a răspuns pe un ton aproape neprietenos.

— O jumătate de an.

Apoi și-a aranjat gulerul, și-a aplecat fruntea și a continuat să panseze câinele în tăcere.

Câteva zile mai târziu am fost înlocuiți. Din spatele postului nostru mai erau aproximativ patru kilometri până la șirul nostru de barăci. Când stăteam împreună la căderea serii, după ce ne primiserăm rațiile și poșta, atmosfera devenea chiar plăcută. Eram întinși pe saltelele noastre de paie, mâncam, fumam, citeam și povesteam. În mijlocul barăcii se aflau trei cartofori care jucau skat pe un butoi. Eu tocmai citeam o scrisoare plină de dor şi parfum de viorele de la draga inimii mele, când a apărut o umbră pe foaie. Mi-am ridicat privirea. Jürgen Tamen stătea în fața mea. Avea o scrisoare în mână. Între noi se formase un fel de tovărășie în ultimele zile. Ne-am dus să luăm mâncare și pâine.

— Tu, care ai studiat atâta, a spus el poticnindu-se, știi ceva…

— Ce s-a întâmplat, Jürgen? l-am încurajat eu.

— Da... Nu prea reușea să-și continue ideea, dar într-un final a spus ce avea de spus: Unde se află Germania?

La început nu l-am prea înțeles. A zis repede mai departe:

— În ce direcție de aici? Încolo sau încolo? Sau pe unde?

Acum am știut ce voia, mi-am scos busola, am verificat-o și i-am arătat cu mâna.

— Acolo, Jürgen, acolo se află patria noastră.

În ochii lui s-au trezit o uimire și un sentiment de necuprins. Apoi și-a șters fruntea cu mâna și mi-a spus încet și apăsat:

— Astăzi este aniversarea logodnei mele. Acum trei ani...

S-a mișcat și a deschis scrisoarea. Apoi s-a întors și a stat mult timp în liniște.

Cu fața orientată în așa fel încât să poată privi spre Germania.

Într-un final s-a smuncit și a ieșit afară cu pași greoi.

În timpul nopții m-a trezit un zgomot ciudat. Am deschis doar ochii și am rămas complet nemișcat. L-am văzut pe Jürgen Tamen ridicat pe jumătate din pat, cu ochii larg deschiși și fața schimonosită. Luna strălucea prin obloanele mici ale ferestrelor și razele ei îi luminau chiar patul și fața. Stătea întins pe partea de sus a paturilor de lemn bine-cunoscute, așa că puteam să-l observ cu precizie din întuneric. Trăgea de zăvorul patului. Deodată, a tras cu urechea ce se întâmplă în jur. Apoi fața i s-a crispat din nou îndurerată. S-a ridicat, după care s-a aruncat învins pe salteaua de paie. Mi s-a părut că-l aud plângând. Dar putea fi și vântul care vuia în jurul barăcilor noastre.

În cele din urmă s-a ridicat din nou pe jumătate, și-a aranjat pătura, și-a mutat perna la picioare și apoi, domol, s-a întins din nou în liniște. Brusc, am înțeles de ce a făcut această mișcare; și o nesfârşită emoţie mi-a străbătut inima. S-a așezat în aşa fel încât să poată privi spre patrie.

Cu fața spre Germania.

În acea noapte m-au cuprins și pe mine nostalgia și dorul de casă. Am strâns din dinți, atât de tare mă copleşea dorul. Atunci m-am uitat spre cel care dormea deasupra mea. Apoi totul s-a liniștit.

Cred că am plâns și eu. Nu mai știu precis. Mai târziu am fost nevoit să plâng de atâtea ori.

În acea noapte am visat la șatena dragă inimii mele.

Patru săptămâni am rămas în repaos. Jürgen Tamen povestea uneori despre curtea și nevasta lui. Atunci când în mijlocul unei asemenea relatări răsuna explozia surdă a unei grenade rătăcite, se uita dintr-odată în sus, cu totul confuz și cu o privire de nepătruns. În privirea acelor ochi am înțeles și am văzut războiul din altă perspectivă decât cea a entuziasmului debordant al tinereții și a setei de aventură. Mai târziu, când zăceam în spitalul de campanie, a trebuit să lupt mult, cuprins de febră, cu imaginea acestor ochi. Erau asemenea privirii unui animal chinuit care nu înțelege ce i se întâmplă.

Seara am venit târziu acasă de la cantină. Îi scrisesem celei dragi inimii mele o scrisoare lungă, prin fumul lămpilor cu ulei și printre țipetele jucătorilor de skat; purtam fericit scrisoarea în geantă. În fața barăcii noastre l-am văzut pe Jürgen Tamen. Părea foarte agitat. Nu voiam să-l iau prin surprindere și să-l fac de râs; căci astfel de oameni sunt foarte reținuți când vine vorba despre ceea ce poartă în sufletul lor. Atunci i-am auzit dintr-odată vocea. Suna spart, cu totul altfel ca de obicei.

— O, floricică din patria mea, repeta el, tu, iubită viorea.

Găsise o viorea şi o ținea cu atât de multă grijă, precum o coroană, în mâinile lui mari și puternice. Apoi s-a întors brusc și am crezut că mă auzise. Dar nu era cazul. Ținea vioreaua cu mâinile ridicate ca pentru rugăciune și cânta ciudat de încet, cu o voce misterioasă, vechiul cântec pe care în mod sigur îl învățase la școala din satul lui în anii de mult pierduți ai tinereții sale:

— În patria mea vreau să mă întorc…

Şi atunci mi-am dat seama de ce se întorsese spre mine. Era direcția pe care i-o indicasem eu atunci.

Își cânta cântecul, în acea seară întunecată și umedă de martie, cu fața îndreptată spre Germania.

Dintr-odată, s-a oprit și s-a înroșit, deși era complet singur. A făcut câțiva pași mari și s-a îndreptat apoi spre baracă. Mai încolo, când m-am dus și eu, era foarte închis în el și abia îmi răspundea. Căuta ceva printre lucrurile sale și nu spunea nimic. Mult mai târziu a venit totuși la mine, furișându-se în ciorapi. Eram pe jumătate adormit.

— Uite, gustă cârnatul ăsta, e de acasă, mi-a șoptit. Eu am

mormăit doar câteva cuvinte prin somn.

Am vrut să deschid ochii; dar tocmai mă gândeam la draga mea șatenă – așa că am rămas întins în pat.

În acea noapte, furtuna de primăvară vâjâia puternic în jurul barăcii noastre. Ferestrele zăngăneau și copacii foșneau.

În dimineața următoare, Jürgen Tamen dispăruse. Am văzut pe dulapul de lângă patul meu un cârnat mare, din carne tocată cu mirodenii. Jürgen îl primise cu o zi înainte. Alături se afla un bilet. Jürgen îl scrisese. „Trebuie să plec acasă. La revedere și rămâi cu bine“, scria acolo. L-am ascuns rapid, pentru că nu doream ca Jürgen să fie descoperit. Când a venit plutonierul și a întrebat de Jürgen, m-am prefăcut că nu știu nimic. Dar seara se știa deja că Jürgen fugise.

Trei zile mai târziu l-au adus înapoi. Era palid și nu vorbea cu niciunul dintre noi. A trebuit să ieșim la raport, iar căpitanul ne-a informat că Jürgen va fi dus în arest din cauza tentativei de dezertare. Seara însă am fost nevoiți să ne reluăm subit postul de pe front, așa că nu s-a mai aplicat nicio pedeapsă.

La început, Jürgen stătea de unul singur în adăpost. Dar când i-am cerut ceva într-un mod inofensiv și prietenos, a început treptat să se deschidă din nou față de mine. Şi atunci am auzit că nu ar fi știut ce a făcut în acea noapte. Se gândise tot timpul că acum are loc manevra de primăvară. Şi asta nu ar mai fi putut suporta. Așa că a alergat și a tot alergat, fără să mănânce sau să bea.

Câinele lui, care era din nou sănătos, alerga cu el. Așa l-au recunoscut. Nu își regreta fapta. Nici nu era mândru de ea. Chiar nu știa ce făcuse de fapt. Se afla sub presiunea unei necesități.

Am mai vorbit deseori despre patrie. Cu timpul am devenit mai apropiați. Povestea des despre soția lui, pe care o iubea foarte mult.

Într-o seară stătea de gardă. Era o liniște totală. Treptat a început să bubuie binecuvântarea de seară. Eu citeam de ceva timp. Brusc, m-a cuprins spaima. O explozie puternică! Moloz și schije în adăpost! Cu siguranță explozia avusese loc în imediata apropiere. Când s-a liniștit totul, ne-am strecurat afară. Acolo am găsit moloz și sârme rupte. Câinele lui Jürgen venise cu noi și adulmeca totul. Apoi a început să chelălăie. Între două grinzi și

ţintuit pe peretele din spate al tranșeei atârna Jürgen Tamen. Sângele se închegase și se înnegrise deja pe uniforma sa. O schijă îi despicase toată partea dreaptă a pieptului.

Apoi l-am desprins încet și i-am vegheat trupul peste noapte. Câinele stătea ghemuit la picioarele lui.

În dimineața următoare l-am îngropat. Era o vreme cețoasă și umedă. L-am așezat în așa fel încât ochii să-i fie îndreptați spre patrie.

Cu fața spre Germania.

Apoi i-am împachetat ceasul și portofelul și am scris acea scrisoare dificilă pentru soția lui.

Tânărul profesor

Pălăvrăgeala unui profesor de război

Ploaia toarnă afară, furtuna vuiește, noaptea fâlfâie cu sălbăticie împrejurul căsuţei mele, nesfârșirea își urmează zgomotoasă calea printre nori și vânt. Furtuna nopții de iarnă!

Lampa roșiatică îmi luminează blând masa. Atât de familiară îmi este ea în mica mea chilie! Mă ridic să mai pun câteva bucăți de turbă pe foc. Furtuna suflă în horn și împrăștie scânteile din ușa sobei. Fără să vreau, mă gândesc la alte nopți de acum doi ani, când ploaia din Flandra ne uda adăposturile și zgomotul grenadelor acoperea vuietul furtunii. Noapte de noapte stăteam ascunși sub pământ, cu patria în vise și-n inimi, cu arma și grenada în pumni. Furtuna nopţii de iarnă ne înfiora, ne aducea subit în fața ochilor gândul morţii și ne cuprindea groaza sufocantă, acea enigmă cumplită care se apropia cu pași moi de pisică și gheare ascuțite de tigru, care distrugea chiar și nervi de oțel, cumplita groază a morții!

Încă simt un fior rece pe șira spinării când îmi amintesc. Mângâi cu oarecare tandrețe casca de metal veche, deteriorată, împestriţată, care stă grea pe raftul cu cărți.

Și-ncet se iveşte amintirea nopților cu furtună de acum un an…

Paturi albe în saloane răcoroase, unul lângă altul, ghips, atele, bandaje, siluete albe alergând tăcute de colo-colo: infirmeria. Și mereu durerea surdă din genunchi, din braț, din tâmplă, pulsația fără oprire și zvâcnetul din rănile operate. O, nopțile nedormite ale chinului, nesfârșite în întunericul lor, cu zgomotul luptei încă în minte, dureri, dureri, dureri, cât oare au durat? Acea așteptare a alinării întreruptă din când în când de câte un strigăt brusc de durere și de un sunet strident. Furtuna nopții de iarnă vuia în jurul casei durerilor și se izbea de obloane și ferestre.

Acum mă aflu pe îndrăgita mea câmpie liniștită. De câteva luni sunt profesor în sat. Întâi am crezut că nu aș putea trăi aici – atât de departe de oraș și de agitație, de teatre, concerte, colegi.

Credeam că spiritual voi muri de foame, credeam că meseria nu îmi va aduce împlinirea. Și deja mă gândeam cu groază la lungile nopți de iarnă în satul izolat.

Cât de diferit a fost totul! O iubesc deja, singurătatea mea tăcută din câmpie! Totul e mult mai profund și mai frumos aici decât în lumea de afară. Gândurile nu mă hăituiesc ca odinioară – nu mă copleșesc cu repeziciune – nu, se abat calm și tăcut asupra mea, îmi zâmbesc și mă salută. Și pot să le văd, gândurile mele sunt cele care trec. E atât de frumos! Ascult din nou în lăuntrul meu și îmi aud sufletul crescând încet. Îmi dedic cu drag timpul lucrurilor mărunte pe care adeseori le ignoram cu aroganță și găsesc aici ceea ce înainte căutam fără speranță: armonia cu Dumnezeu!

Aici, în singurătate, te poți întoarce la tine însuţi. Toate lucrurile îşi au propria lor strălucire. Munca, mai ales munca neînsemnată, mi se părea adesea un chin. Acum învăț că munca poate fi o sărbătoare.

Deseori mă încearcă dorul de lume și de foșnetul vieții, dorința de a vedea săli luminate de candelabre, și aud sunetul muzicii care te îmbie la dans și îți curge prin vine; dar când mă aflu apoi în fața clasei mele și văd toate chipurile încrezătoare și familiare care mă privesc, totul amuţeşte și mă simt ca un semănător care își plantează conștiincios și cu grijă semințele în pământ. Semănătorul vieții! Ce nume frumos pentru un profesor!

Acum gândurile mi s-au întors acasă. Ploaia cade monoton. Din când în când latră pe-afară un câine, o cadenţă grea, stinsă: atunci lupul meu îmi mârâie la picioare și latră încet. Tocmai se ridică și își întinde capul deasupra mesei, mijește ochii la lampă și-şi pune capul de lup pe genunchii mei, privindu-mă cu ochi credincioși. Îl mângâi.

Am în fața mea caiete maronii – o mulţime. Așteaptă cerneala roșie care va porni într-o luptă crâncenă cu greșelile încăpățânate. Mă cuprinde o căldură plină de tandrețe când privesc teancul. Iar dintre aceste caiete, dintre aceste greșeli tipice, dintre aceste litere neajutorate răsare chipul unui băiețaș neobrăzat, chipul unei fetițe timide, toți omuleții mici și dragi care mă privesc dimineața cu ochi atât de mari, atât de încrezători – cărora un zâmbet, o vorbă bună din partea mea, un

mic desen le umple de strălucire întreaga zi asemenea razelor aurii ale soarelui. Mi se face cu adevărat dor de copilărie când mă gândesc la lucrurile astea; și încet vocea din cântecul maestrului Brahms îmi fredonează o frază minunată ca un crepuscul:

„O, de-aș cunoaște doar drumul înapoi,
Drumu-ndrăgit către tărâmul copilăriei“.

Răsfoiesc caietele complet adâncit în gânduri.

Trebuie totuși să zâmbesc un pic când mă uit prin ele.

Iată-l pe Gravel, de numai 6 ani. „Cum“ scrie cu „ch“, dar „cal“ scrie corect. Iubește foarte mult caii, își petrece toată ziua prin grajduri și pe pășuni și poate să descrie în amănunt viața fiecărei mârțoage din sat. Le cunoaște cu exactitate fiecare pată de culoare și fiecare pată albă. Știe fără greş când urmează să fie potcoviți și cât de repede pot alerga.

Și iat-o și pe micuța Rosa, care atinge tabla cum ar atinge o păpușă. Și de fiecare dată când rosteşte cuvântul „păpușă“, trage adânc aer în piept și ochii îi strălucesc. Da, drăguțo, din ochii tăi răsare tot cerul păpușilor, și când mă privești, în sufletul meu se trezește un sentiment întunecat, de mult uitat, tot trecutul, lucruri dispărute răsună încet, iar clopotele tinereții, sfintei tinereți, se fac din nou auzite. Mă gândesc la jocuri de-a v-ați ascunselea, la pescuit, la jocuri cu sfârleaza, la cățăratul în copaci – și-atunci înțeleg prea bine de ce tu, după ce vorbim despre păpușă, stai multă vreme în bancă neatentă și nu mai poți percepe nimic în jur.

Și iată-l și pe micul Menger, care la dictare are cele mai mari chifle cu unt și cele mai mari boroboațe. Caietul de compuneri poartă din nou, fireşte, pecetea lui: petele de grăsime.

Și iat-o aici și pe micuța Rupen, care mă privea întotdeauna visătoare și sfioasă și izbucnea imediat în plâns când o întrebam ceva. Acum înflorește ca un trandafir tânăr, al cărui suflet visător își desface aripile precum un fluture ce se strecoară afară din crisalidă. Acum vocea ei cristalină răsună vioaie la refren atunci când 1 plus 1 face 2, 2 plus 1 face 3, 3 plus 1 face 4 ș.a.m.d., sau când cântăm amuzantul cântec despre „Ce“, care merge pe câmpia noastră, prinde pac, pac, pac broaștele și poartă ciorapi

roșii și o fustiță alb cu negru.

Da – privirea îmi alunecă mai departe peste masă. Revistele despre lumea de afară se află acolo. Cărți, cărți roșii, galbene, verzi, poezii, romane, cugetări…

Afară șuieră ploaia…

Furtuna vuiește…

E atât de liniștită și de familiară chilia mea.

Mă adâncesc complet în gânduri.

Pe vremuri credeam că viața trebuie să fie inimaginabil, incomensurabil de mare – iar acum – cât de greu se poate preschimba o viață de om într-una fericită, pașnică și utilă. Nimic mai mult decât lumina pe care o aruncă lampa mea.

Și eu visez mai departe – la copii – la patrie – la o inimă credincioasă – până se deschide ușa și-ndrăgita mea gazdă, mama lui Schomacker, intră cu cina și mă readuce la realitate, după ce bătuse deja de două ori în zadar.

Inamicul

Când l-am întrebat pe colegul meu de școală, locotenentul Ludwig Breyer, ce întâmplare din război îi stăruie cel mai viu în memorie, m-aș fi așteptat să-mi povestească despre Verdun, Somme sau Flandra; căci el a fost acolo în cele mai grele momente de pe cele trei fronturi. Însă mi-a povestit următoarele:

Nu cea mai vie, dar imaginea din timpul războiului care mi s-a întipărit cel mai puternic în minte este amintirea despre cum stăteam în liniște într-un mic sat francez din spatele liniei frontului. Era unul dintre cele mai îngrozitoare sectoare ale frontului, unde focul de artilerie fusese extrem de intens, iar noi ne retrăseserăm mai în spate decât ar fi fost cazul în mod normal, pentru că suferiserăm pierderi mari și trebuia să ne adunăm din nou puterile.

Era o săptămână de august minunată, o vară fantastică, biblică, una care ni se urca la cap precum vinul auriu pe care îl găsiserăm la un moment dat într-o pivniță din Champagne. Fuseserăm despăducheați; unii dintre noi găsiseră chiar și haine curate, iar ceilalți își fierbeau cămășile temeinic deasupra unor mici focuri, iar peste tot domnea o atmosferă de curățenie – a cărei magie nu o cunoaște decât un soldat murdar, îmbâcsit –, prietenoasă precum o seară de sâmbătă într-una dintre acele zile foarte îndepărtate de pace când eram copii și făceam baie într-o cadă mare, iar mama scotea lenjeria curată din dulap, care mirosea a scrobeală, zi de duminică și cozonac.

Tu știi doar că nu este un basm atunci când îți spun că acest sentiment îmi intra sub piele dulce și puternic în acea după-amiază târzie de august. Când ești soldat, ai cu totul altă relație cu natura decât majoritatea oamenilor. Toate acele mii de interdicții, reținerile și restricțiile dispar în fața existenței dure la un pas de moarte; iar în minutele și orele de pauză, în zilele liniștite, ți se trezește uneori gândul la *viață*, la simplul fapt că mai ești încă aici, că ai scăpat, o bucurie nemărginită de a vedea că încă respiri

și încă te mai poți mișca liber.

Un câmp în lumina serii, umbrele albastre ale unei păduri, foșnetul unui plop, şuvoiul limpede al apei curgătoare, toate astea ne bucurau nespus; totuși se regăsea adânc în suflet, asemenea unui bici, precum un spin, durerea acută a conștientizării că toate pot dispărea în câteva zile sau în câteva ore și se vor preschimba în peisajul arid al morții. Iar acest sentiment compus în mod ciudat din fericire, durere, melancolie, tristețe, dor și deznădejde era experiența obișnuită a unui soldat într-un moment de liniște.

După cină am făcut împreună cu niște camarazi câțiva pași în afara satului. Nu am vorbit prea multe; pentru prima oară după săptămâni întregi eram absolut mulțumiți și ne însoream sub razele piezişe care ne atingeau în plin fețele. Într-un final am ajuns la clădirea mică și tristă a unei fabrici din mijlocul unui teren împrejmuit cu garduri ridicate în jurul postului de gardă. Curtea era plină cu prizonieri care așteptau să fie trimiși în Germania.

Santinelele ne-au lăsat să intrăm fără nicio problemă și am putut să vedem ce se întâmplă acolo. Erau adăpostiți câteva sute de francezi. Stăteau jos sau întinși, vorbeau și dormitau. Mi s-au deschis ochii. Până atunci avusesem doar câteva impresii fugare, superficiale, izolate, schematice – despre bărbați care se aflau în tranșeele inamice. Poate văzusem câte o cască ridicată pentru o clipă peste marginea parapetului; un braț care arunca ceva și apoi dispărea; un petic de stofă gri-albastră, o formă care sărea în aer – erau imagini aproape abstracte, ascunse în spatele focurilor de mitralieră, în spatele grenadelor de mână și a sârmei ghimpate.

Aici am văzut pentru prima oară prizonieri, mulți prizonieri, care stăteau jos sau întinși, fumând – francezi fără arme.

Am suferit un șoc de moment; apoi reacţia mea mi s-a părut de tot râsul. Mă șocase că erau oameni la fel ca noi. Dar şi faptul că, în mod ciudat – și Dumnezeu mi-e martor –, nu mă mai gândisem la asta până atunci. Francezii? Ei erau inamicii care trebuiau uciși, pentru că doreau să distrugă Germania. Dar în acea seară de august mi s-a elucidat acest mister funest, magia armelor. Armele transformau oamenii. Iar acești camarazi inofensivi, lucrători în fabrici, muncitori necalificați, oameni de afaceri,

elevi de școală, care stăteau acolo în liniște și atât de resemnați, ar fi devenit într-o clipă din nou inamici, dacă ar fi avut vreo armă în mână.

Inițial nu fuseseră inamicii noștri; au devenit abia atunci când au primit arme. Această constatare m-a pus pe gânduri, chiar dacă știam că poate logica mea nu era întru totul corectă. Dar am realizat faptul că armele erau cele care ne obligau la război. Existau atât de multe arme în lume, încât ele puneau în final stăpânire pe oameni și îi transformau în inamici.

Şi apoi mult mai târziu, în Flandra, am observat exact același lucru: în timp ce bătălia materialelor era în plină desfășurare, oamenii practic nu mai aveau nicio utilitate. Armele se aruncau singure, cu o furie nebună, unele împotriva altora. Ca om aveai sentimentul că și atunci când tot ce se află în jurul armelor va fi murit, armele tot vor continua lupta până la distrugerea totală a lumii.

Dar aici, în curtea fabricii, nu vedeam decât oameni ca noi. Şi pentru prima oară am înțeles că luptam împotriva unor *oameni*; oameni care, exact ca noi, se aflau sub vraja unor cuvinte tari și a unor arme; oameni care aveau soții, copii, părinți și o meserie și care poate – așa cum ei mă făcuseră pe mine să mă gândesc – se trezeau, se uitau în jur la fel ca mine și se întrebau: „Fraților, ce facem noi aici? Ce sens au toate astea?“.

După câteva săptămâni ne aflam din nou într-un sector mai liniștit al frontului. Linia francezilor se apropia destul de mult de a noastră, dar pozițiile erau destul de stabile, și nici nu se întâmpla mare lucru, după părerea mea. Fix la ora șapte în fiecare dimineață se auzeau câteva focuri de artilerie pe post de salut; la prânz încă un salut și spre seară aceeași formulă obișnuită. Stăteam la soare în fața adăposturilor și chiar ne încumetam să ne descălțăm de cizme când mergeam noaptea la culcare.

Într-o zi a apărut dintr-odată de pe partea cealaltă a zonei dintre liniile frontului, deasupra parapetului, o pancartă cu inscripția: „*Attention!*“. Îți poți imagina cât de uimiți o priveam. Apoi am ajuns la concluzia că doreau doar să ne avertizeze că va avea loc, pe lângă programul obișnuit, un foc de artilerie aparte. Așa că am stat pregătiți pe poziții, ca să ne putem retrage în

adăposturile noastre cum auzeam primul foc.

Dar nimic n-a tulburat liniștea. Pancarta a dispărut. Apoi, după câteva secunde, s-a ridicat o cazma, iar în interiorul ei puteam vedea o cutie mare de țigări. Unul dintre camarazii noștri care înțelegea cât de cât limba a scris cu cremă de pantofi cuvântul *„Compris“* pe spatele unui porthart. L-am ridicat. Ca reacție, ei tot fluturau încolo şi-ncoace, pe partea cealaltă, cutia de țigări. Iar noi răspundeam fluturând porthartul. Atunci s-a ridicat o bucată de pânză albă.

În cea mai mare grabă i-am luat caporalului Bühler, care tocmai se despăduchea, cămașa de pe genunchi și le-am făcut semn cu ea.

După un timp au arborat pânza albă pe partea cealaltă și a apărut o cască. Fluturam cămașa noastră cu și mai multă energie, până trebuie să fi sărit din ea toți păduchii. Un braț care ținea un pachet s-a întins în sus. Şi apoi un bărbat a urcat încet prin gardul de sârmă ghimpată. S-a strecurat spre noi pe coate și genunchi, iar din când în când făcea agitat semne cu o batistă. Cam pe la mijlocul zonei dintre liniile frontului s-a oprit pentru o clipă și a lăsat pachetul jos. A arătat în repetate rânduri spre el, a râs, a făcut semn din cap și apoi s-a târât înapoi.

Pe noi ne-a cuprins o agitație neobișnuită în urma gestului său. Aveam sentimentul aproape tineresc că vom face ceva nepermis, că vom juca cuiva o festă și simțeam dorința pură de a ajunge la acele bunătăți din fața noastră, sufla un aer de libertate, independență și triumf asupra întregului mecanism al morții. Aveam exact același sentiment când mă aflam în mijlocul prizonierilor și simțeam cum umanitatea învinge percepția simplă a noțiunii de „inamic“, şi am vrut să contribui la acest triumf.

Am căutat rapid câteva cadouri, erau cu adevărat lucruri sărăcăcioase, deoarece noi aveam mult mai puține de oferit față de camarazii noștri de pe partea cealaltă. Apoi le-am făcut din nou semn cu cămașa și am primit imediat răspuns. M-am ridicat încet; capul și umerii erau fără apărare. A fost un minut al naibii de îngrozitor, îți spun, să stau așa neapărat în spațiul de deasupra parapetului.

Apoi m-am târât înainte; iar atunci sentimentele mele s-au

schimbat complet, ca și cum ar fi trecut deodată în marșarier. Eram captiv în acest context inedit; simțeam cum o mare și năvalnică fericire se trezeşte în mine; am alergat în patru labe fericit și râzând. Şi am trăit un moment minunat de fericire – un sentiment de pace singular, intim, pacea din întreaga lume doar de dragul meu.

Am lăsat jos lucrurile noastre, le-am luat pe ale lor și m-am târât înapoi. Iar în acel moment pacea a încetat. Am simțit cum țevile a sute de puști erau îndreptate spre mine. M-a cuprins o teamă groaznică, iar transpirația curgea șiroaie pe trupul meu. Dar am ajuns înapoi în tranșee nevătămat și m-am întins cu răsuflarea tăiată.

În următoarele zile aproape că mă obișnuisem cu situația; și am simplificat lucrurile, aşa încât nu mai ieșeam pe rând, ci urcam amândoi în același timp afară din tranșee. Precum doi câini scăpați din lesă, ne târam unul spre altul și făceam schimb de cadouri.

Când ne-am văzut prima oară faţă în față, am zâmbit rușinați. Celălalt camarad era un tip tânăr, la fel ca mine, poate avea douăzeci de ani. Se putea vedea pe fața lui cât de mult îl distra această acțiune. *„Bonjour, camerade“*, mi-a spus el; dar eu eram atât de uimit, încât am răspuns *„Bonjour, bonjour“*, am repetat de vreo două-trei ori, i-am făcut semn din cap și m-am întors grăbit.

Aveam un moment anume pentru aceste întâlniri, și am renunțat la schimbul de semnale de la începuturi, pentru că ambele părți respectau acordul de pace nescris. Iar o oră mai târziu deschideam din nou focul unii asupra celorlalți, exact ca înainte. O dată celălalt s-a întins şovăind spre mine și ne-am dat mâna. Asta a fost destul de ciudat.

Pe atunci aveau loc întâmplări asemănătoare și în alte sectoare ale frontului. Ajunseseră și la urechile comandamentului superior și deja fusese dat ordinul că astfel de acțiuni sunt complet interzise, în anumite cazuri chiar întrerupeau runda zilnică de ostilități. Dar pe noi asta nu ne deranja cu nimic.

Într-o zi a apărut un maior pe front și ne-a ținut personal un discurs. Era foarte zelos și energic și ne-a spus că intenționează să rămână până seara pe front. Din nefericire, și-a luat în primire un post chiar în apropierea zonei noastre de întâlnire și ne-a cerut o

armă. Era un maior foarte tânăr, dornic să treacă la fapte.

Nu știam ce să facem. Nu aveam nicio posibilitate să-i avertizăm pe camarazii de pe partea cealaltă; și în plus, ne gândeam că putem fi împușcați pe loc pentru că făceam afaceri cu inamicul. Minutarul ceasului meu înainta încet. Nu se întâmpla nimic și părea că totul se va termina cu bine.

Nu aveam niciun dubiu că maiorul știa doar în linii marii despre înfrățirea care avusese loc pe front, dar nu deţinea informații exacte despre acțiunile noastre. Era pur și simplu ghinion că fusese trimis chiar el aici cu această însărcinare.

Mă gândeam dacă n-ar trebui să-i spun: „În cinci minute va apărea cineva de pe partea cealaltă a frontului. Nu putem să tragem, are încredere în noi“. Dar nu m-am încumetat; şi la ce ar fi folosit oare? Dacă îi spuneam ceva, cu atât mai mult ar fi rămas în expectativă, așa mai exista o șansă să plece. În plus, Bühler mi-a șoptit că ieșise din spatele unui panou și dăduse semnalul corespunzător unei împușcături greșite la poligon, iar ei i-ar fi făcut semn la rândul lor. Înțeleseseră că nu trebuie să apară.

Din fericire, era o zi mohorâtă; ploua un pic și s-a făcut întuneric. Trecuse deja un sfert de oră de la momentul stabilit pentru întâlnirile noastre. Treptat ne-a venit sufletul la loc. Apoi ceva mi-a reţinut brusc privirea; îmi simțeam limba ca un bolovan în gură; îmi doream să strig, dar nu puteam; amorțit de spaimă, vedeam cum se ridică încet un braț și apoi un trup în zona dintre liniile frontului. Bühler a fugit în spatele parapetului și a încercat disperat să dea un semnal de avertizare. Dar era deja prea târziu, maiorul trăsese. Trupul s-a prăbușit cu un țipăt ascuțit.

Pentru o clipă a domnit o liniște nefirească. Apoi am auzit un urlet și s-a deschis un foc devastator. „La atac! Vin peste noi!“, a strigat maiorul.

Apoi am deschis și noi focul. Încărcam armele și trăgeam ca nebunii, doar ca să treacă mai repede aceste momente. Tot frontul era în mișcare, chiar și artileriștii au luat parte la atac, și așa s-a scurs toată noaptea. Când s-a făcut dimineață, pierduserăm doisprezece oameni, printre care maiorul și Bühler.

Din acel moment, ostilitățile au decurs conform ordinelor; ţigările nu se mai plimbau de colo-colo; iar numărul pierderilor

sporea. De atunci mi s-au întâmplat foarte multe lucruri. Am văzut mulți oameni murind; eu însumi am ucis mai mult de unul; am devenit dur și lipsit de sentimente. Au trecut anii. Dar în tot acest timp îndelungat nu am avut curajul să mă gândesc la acel țipăt ascuțit în ploaie.

Tăcerea de la Verdun

Nimeni nu poate spune exact când începe: dar liniile netede se preschimbă subit, ușor rotunjite la orizont; roșul și cafeniul, culorile strălucitoare și luminoase ale frunzelor din pădure, apar într-o nuanță inedită, câmpiile pălesc și se ofilesc în tonuri de ocru; ceva ciudat, liniștit și palid se regăsește în peisaj și nu poate fi explicat cu adevărat.

Este același lanț muntos, sunt aceleași păduri, aceleași câmpii și pășuni, este exact același peisaj ca și cu o oră înainte; pe acolo trece strada, albă și nesfârșită în întinderea ei, iar lumina aurie a toamnei târzii încă se mai revarsă peste pământ asemenea unui vin dulce – şi totuşi se iveşte ceva din depărtare, invizibil, fără niciun sunet; apare intens, solemn și măreț și acoperă dintr-odată tot.

Nu este vorba despre acele cruci de la marginea drumului, care pot fi văzute, subțiri și întunecate, la intervale de câteva clipe. Strâmbe și foarte obosite, ele cresc din iarbă, bătute de atâtea vânturi, ostenite de la trecerea norilor, crucile războiului de la 1870. Copacii tineri și zvelți care au fost plantați printre ele au devenit de mult arbori, cu crengi falnice pline de păsări ciripind. Vechile tranșee nu mai provoacă teamă, abia dacă mai amintesc de moarte – par deja un fel de parc, pitoresc și suav, un pământ bun într-un ținut bun.

Nu este vorba despre caracteristicile acestei regiuni frumoase și îngrozitoare, care a fost mereu un câmp de luptă și unde războiul și-a lăsat urmele timp de secole, precum straturile unei stânci, sediment peste sediment, strat peste strat, război după război, chiar și astăzi putându-se recunoaște exact semnele, de la luptele regilor Franței până la tranșeele din Mars la Tour și gropile comune de la Douaumont.

Nu este vorba nici despre senzația misterioasă și ambiguă de pe acest pământ, unde liniile moi și albastre de la orizont nu reprezintă doar dealuri și zone împădurite, ci și forturi ascunse;

vârfurile lor line nu înfăţişează doar lanţuri deluroase, ci și înălțimi puternice, fortificate; acolo unde văile idilice au rol de tranșee, văi ale morții, locuri de adunare, zone de defilare; şi acolo unde micile dealuri sunt în același timp și poziții de artilerie betonate, cuiburi de mitralieră, perforate de depozitele cu muniție și galerii; fiindcă aici totul s-a transformat în strategie. În strategie și morminte.

Este vorba despre tăcere. Tăcerea cumplită de la Verdun. Tăcerea de după luptă. O tăcere cum nu mai este alta pe lume; căci până acum toate luptele le-a câștigat, în cele din urmă, natura; viața a răsărit din nou din distrugere, orașele au fost reconstruite, pădurile au înflorit și în doar câteva luni se legănau din nou pe câmpii grânele tinere. Dar în acest ultim război, mai îngrozitor decât toate cele dinainte, a câștigat pentru prima oară distrugerea. Aici se aflau sate care nu au mai fost reconstruite, sate din care nu a mai rămas nicio cărămidă. Pământul de sub ele este încă plin de amenințarea morții, o putere explozivă vie, plin de grenade, mine și gaze toxice, astfel încât orice lovitură de târnăcop sau lopată este periculoasă. Aici existau copaci care nu au mai răsărit niciodată, căci nu doar coroanele și trunchiurile lor au fost retezate, ci chiar și cele mai adânci rădăcini au fost sfărâmate și transformate în aschii. Aici existau câmpii peste care nu va mai trece niciodată plugul, deoarece sămânța lor este acum compusă doar din oțel, oțel și iar oțel.

În gropile lăsate de exploziile grenadelor pe acest pământ perforat mai crește totuși câte o iarbă sălbatică ciufulită și palidă. Şi pe margini au înflorit maci roșii și mușețel, și chiar un arbust mai răsare dezordonat și timid din mijlocul resturilor; dar această vegetație sărăcăcioasă doar sporește sentimentul de tăcere și dezolare. Este ca și cum acest loc ar fi o întrerupere în desfășurarea vieții, ca și cum timpul s-ar fi oprit în loc; ca și cum timpul și-ar fi oprit motoarele din compasiune nu doar pentru întâmplările din trecut, ci și pentru cele viitoare. Nicăieri în lume nu mai există un astfel de pământ. Chiar și un deșert este mai viu, căci tăcerea sa este organică.

Nicăieri în lume nu mai există o astfel de tăcere, întrucât tăcerea aceasta este de fapt un strigăt năvalnic împietrit în timp. Nu regăsim aici liniștea dintr-un cimitir; căci printre viețile

obosite și pierdute nu se odihnesc tinerețea sau entuziasmul; aici a fost prefăcută în atomi puterea măreață din ochii a sute de mii de oameni, forța care le permitea să respire, să vadă, să se ascundă sau să lupte; aici, în spasmul încordat al autoapărării, era dorită, ba chiar gustată, viața, iar orice sentiment era mai pătimaș, mai viu, mai arzător și uitat mai repede decât altcândva înainte; şi peste această voință deznădăjduită și încordată, peste acest vârtej compus din acțiune, chin, speranță, teamă și poftă de viață cădeau ca o grindină schijele și gloanțele. Şi atunci se sfărâma cel mai tenace și mai fragil lucru de pe lume, viața cu pulsul ei, iar marele întuneric îi înghiţea pe cei peste opt sute de mii de bărbați.

Peste aceste câmpii încă mai plutesc anii pierduți, acei ani care nu s-au întâmplat niciodată și care nu își găsesc liniștea – strigătul tinereții a fost înăbușit prea devreme, și-a găsit sfârșitul mult prea timpuriu. Iar noaptea ei răsar din pământ asemenea unor lumini fantomatice.

Din văzduh coboară un vânt gri, de plumb și topește strălucirea toamnei, focul ei viu și lumina sa aurie. Din văzduh coboară tăcerea care transformă zilele frumoase într-unele terne și lipsite de viață, ca și cum soarele ar fi dispărut în întuneric precum în acea după-amiază de pe Golgota. Din văzduh coboară nume în amintiri. Vaux, Thiaumont, Belleville, pământ rece, prăpastie a morții, colina 304, bărbat ucis – câte nume! Au trăit timp de patru ani sub urletul gigantic al morții, acum tăcerea lor nesfârșită ne cuprinde. Nici o *Cook's Party*, nicio excursie de o zi plăcută la prețuri acceptabile, care include vizita adăposturilor la lumina romantică a carbidului, nu poate schimba nimic. Acest ținut aparține morților.

Dar în acest pământ care a fost răscolit iar și iar de grenade, în acest ținut al spaimei înmărmurite, în aceste peisaj de cratere, trăiesc oameni. Abia dacă-i vezi, atât de bine s-au adaptat de-a lungul timpului, atât de puțin se pot distinge de mediul lor înconjurător. Hainele lor sunt galbene și gri, murdare de la victimele lor. Uneori sunt cu sutele, alteori putem număra mii, dar lucrează singuri și sunt atât de risipiţi, încât par întotdeauna să fie doar câțiva – ca nişte furnici harnice în gropile goale. Ei duc o viață pentru ei înşişi, rămân adeseori luni întregi în barăci și

vin arareori în sate. Ei sunt căutătorii.

Câmpurile de luptă au devenit obiect de speculă. O companie a primit de la guvern dreptul de a colecta tot metalul de valoare. Şi în acest scop au fost angajați căutătorii. Ei vânează orice are valoare din punct de vedere al metalului, puști vechi, proiectile neexplodate, bombe, șine de tren, role de sârmă, lopeți – pentru ei, aceste câmpuri ale amintirilor, ale liniștii și durerii sunt mine de oțel, metal și cupru. Cel mai îndrăgit este cuprul. Are prețul cel mai bun.

Majoritatea căutătorilor sunt ruși. În mijlocul tăcerii au devenit și ei tăcuți. De cele mai multe ori rămân doar ei între ei, nimeni nu le dorește compania. Deși guvernul a emis mii de aprobări, persistă sentimentul că ceva nu este în regulă aici. În acest pământ se găsește metal în valoare de milioane de franci; dar și lacrimile, sângele și spaima a milioane de oameni.

Este o afacere profitabilă, și în scurt timp mulți căutători își pot permite o mașină. Ani întregi artileria s-a îngrijit ca ei să aibă acum un venit. Prima căutare, cea rapidă și superficială, s-a terminat, iar acum trebuie să caute mai în adâncime, până la următorul strat de comori îngropate. Pământul este compact, iar ei lucrează deja de o săptămână la o groapă de câțiva metri pătrați. De aceea este important să găsească locul potrivit. Asta necesită experiență.

De obicei pământul este mai întâi sondat, în căutarea metalelor, cu vergele lungi de fier înfipte în diverse locuri. Se poate întâmpla să se împiedice în vreo cizmă care opune rezistență; întrucât cizmele morților de acolo de jos s-au păstrat în general în stare bună; dar un căutător face diferența; el are exercițiu. În principiu, își poate da seama din prima dacă merită să dezgroape ceva sau nu. Dacă dă peste o cască de oțel, e bine și așa. Ar putea avea valoare în măsura în care indică locul unei posibile prăzi.

Sunt printre ei și câțiva căutători bătrâni și experimentați care dezgroapă doar acolo unde răsare câte un arbust. Ei iau în calcul faptul că în aceste locuri s-ar afla adăposturi îngropate pline de cadavre. Altfel nu ar fi putut înflori așa bine tufărișul. Iar în adăposturi se găsesc de regulă tot felul de metale.

Dacă vreunul are noroc, găsește o mitralieră, sau poate chiar

un mic depozit de muniție. Atunci ar putea câștiga câteva mii de franci dintr-o lovitură. O descoperire despre care se mai vorbește și acum a fost un avion german. Pe scaunul pilotului se mai afla încă scheletul, iar între picioarele sale, o ladă cu 15.000 de mărci de aur.

Peste tot aceeași imagine. Pământul este mai întâi afânat și săpat, apoi continuă căutarea cu mâinile goale. Grenade de mână germane cu mânere lungi şi o marmită de gătit ies la suprafață. Ele trezesc prea puţin interes. În schimb, ţeava unei puști, îndoită și corodată, este aruncată în grămada de obiecte din fier ruginit care s-a strâns până acum. O cască – apoi o cârpă decolorată și umedă de culoare gri-albăstrui, uzată și aproape devenită argilă – un craniu care mai are încă fire de păr, păr blond, și o frunte despicată și zdrobită de o împușcătură. Căutătorul îl așază într-o mică cutie din spatele său. Scutură oasele maronii și pătate din cârpele sărăcăcioase de un verde murdar. Pe ultimele trebuie să le scoată din vârfurile cizmelor. Totul este așezat în cutie pentru a fi trimis seara la identificare în depozitul principal. Un portmoneu mucegăit cu ceva bani înnegriți este lăsat la fața locului. La fel și resturile unui portofel putrezit. Dar acum lopata a lovit metalul, apar țăruși de fier și role de sârmă – o descoperire bună…

Mereu aceeași imagine, de o sută de ori, de o mie de ori; în soarele tomnatic se află un soldat, niște cârpe mucegăite, niște oase, un craniu, câte ceva din echipamentul său cu o cataramă ruginită și o cartușieră. Iar el ar fi fost foarte fericit să mai fie în viață acum.

Unii căutători sunt de părere că pot recunoaște după forma maxilarului dacă au în fața ochilor un craniu german sau unul francez. Este foarte important ca oasele să fie duse seara înapoi în depozitul principal, pentru că altfel le-ar mânca vulpile până a doua zi. Este ciudat că vulpile de aici mănâncă oase. În mod sigur nu au altceva de mâncat. Și totuşi trăiesc multe vulpi pe aici.

Căutătorii stau prin gropile lor nenumărate și sapă precum cârtițele. Este adevărat, rămășițele pe care le găsesc sunt identificate și duse în cimitire și mausolee, în sicrie enorme de piatră. Şi totuși ar fi mai bine să-i lase pe acești soldați să se odihnească în pace, aşa cum s-au odihnit în ultimii zece sau

doisprezece ani, camarazi cu toţii.

Şi pare ca și cum nici ei înșăși nu și-ar dori altceva. Ca și cum chiar pământul ar veghea asupra lor și i-ar apăra de mâinile care caută metal și bani printre ei. Căci lângă soldații morți dorm și armele lor. Şi adesea aceste arme nu și-au pierdut puterea de luptă.

E de ajuns o lovitură în pământ cu târnăcopul. O împunsătură ascuțită cu lopata, și pământul atacă cu un pocnet surd, schijele zboară, iar moartea își întinde rapid brațul din pământ asupra căutătorilor. Mulți au fost deja făcuți ferfeniță, mulți au fost mutilați, și în fiecare săptămână vin alții noi. Moartea, care mai întâi i-a secerat pe soldați, veghează acum asupra mormintelor celor uciși, iar pământul îi apără ca și cum locul lor nu ar fi în mausolee grandioase, ci acolo unde au căzut în luptă.

Şi peste această pătură de cadavre timpul s-a oprit în loc, în fața suferinţei care este suspendată între aceste linii ale orizontului; peste această pătură de cadavre mocnesc tăcerea, şi durerea, și amintirea.

Karl Broeger în Fleury

Mașina goneşte cu viteză maximă de-a lungul străzii, se aude melodia roților, drumul este drept, geamurile zăngăne în surdină, iar Strasbourg și Metz au rămas mult în urma noastră. Lângă mine se află Karl Broeger și mănâncă pâine cu unt, dar nu este foarte concentrat la ce face. Gândurile lui îl poartă altundeva.

Au trecut deja două ore de când am mâncat de prânz. După ce ne-am tras sufletul de la jumătate de homar cu maioneză pentru douăzeci și cinci de franci ca *hors d'œuvre* – asta ca să nu mai vorbim despre atâtea alte mâncăruri care ne-au trezit apetitul la realitate – şi uriașul platou cu brânză, Karl începe să îmi dea socoteală în detaliu despre planurile sale și despre perspectivele de viitor.

Nu prea înțeleg multe din ce îmi spune, deoarece poveștile lui implică mulți de dacă și de parcă și diverse socoteli și persoane. Nu știu dacă este homarul de vină, sau poate vinul, sau poate faptul că ambele au fost surprinzător de ieftine, dar perspectivele lui se tot adună până când se pierd la înălțimea norilor de pe muntele Everest – în zece ani va fi administratorul unei afaceri, în douăzeci, director, director general, președinte și tot așa. Dar momentan Karl se află pe o treaptă atât de joasă a ierarhiei sociale, încât dacă ar cădea de aici în mod sigur nu s-ar răni grav. Este angajat într-o bancă și are o constituție sănătoasă. De aceea poate mânca la nici două ore după homar o pâine cu unt simplă și cinstită. Între timp, pentru a nu anticipa prea mult realizarea idealurilor sale, este preocupat să viseze la ce va face ca administrator al unei afaceri. Ăsta e Karl.

Mașina goneşte în continuare cu viteză prin sate – acoperișuri ascuțite, rochiile colorate ale femeilor, vântul tomnatic și mormane de bălegar trec razant pe lângă geamurile noastre, curbă după curbă, deal după deal, până nu se mai văd nicio alee și nici un copac; străzile se bifurcă și devin din ce în ce mai înguste. Autobuze greoaie, inscripționate cu lozinci electorale în

litere mari și colorate, se apropie poticnindu-se și pe indicatoarele cu denumirile localităților apar nume la care totul se oprește în loc.

Karl își strânge lucrurile din servietă. Pe lângă actele de bancă a îndesat fragmente dintr-un ziar sportiv în care este descris faimosul meci de fotbal dintre Rheine și Münster (echipa lui Karl a învins clar cu 6 la 0, iar Karl a fost menționat laudativ), dar cele mai importante sunt fotografiile unor doamne șarmante la care se uitase în timpul desertului.

În fața noastră s-a terminat strada. Mașina se oprește cu scrâșnet de frâne; coborâm și ne găsim într-un fel de piață. Mașinile sunt parcate, lângă ele se află șoferi îngrijorați și foarte destoinici cu chipiurile lor, lumea se strânge și se așază pe poziții, ghizii umblă de colo-colo, își adună mieii și pornesc în pas de marș.

În jurul nostru niște bărbați se dedică meșteșugului lor zeloși și șușotind precipitat; străzile morții de ieri s-au transformat în bulevarde cu vizitatori respectabili din timpurile de după război, iar acolo unde pe vremuri fiecare pas era pătat de sânge și trezea doar spaimă în suflete, acum drumurile sunt pavate cu lemn, pentru ca pantofii turiștilor să rămână curați, iar interpreți bine instruiți conduc grupurile astfel încât toată lumea să poată vedea tot ce este de văzut – totul e garantat. Douaumont.

Şi în jurul nostru se învârte cineva, agitat, pe fugă și precipitat. El vrea să ne explice strategia locului, să ne pună la curent, *au fait*, cum s-ar spune. Karl, care a prins putere de la homar și de la pâinea cu unt, zâmbește prietenos și e numai urechi, iar noi îi permitem să ne conducă prin fort la lumina lămpii cu carbid; şi îi permitem să ne explice de cât simț practic au dat dovadă germanii când, de îndată ce au cucerit fortul, au instalat aparate în pivniță, au tras curent electric și au amplasat macarale pentru a putea ridica muniția la înălțime, ceea ce nu se găsea aici înainte.

Karl dădea din cap afirmativ: da, exact așa a fost. Dar cum ne uitam noi la căștile de oțel ruginite, la țevile de pușcă îndoite, la proiectilele neexplodate și când ghidul începe din nou să trăncănească, iar altul de lângă noi spune aceeași poveste și în engleză, Karl îmi face un semn cu mâna; lui i-a ajuns; ne înghesuim spre ieșire. În fața căștilor, platoșelor și a schijelor de

grenade de acolo de jos, a tăcut complet.

Afară, odată ieșiți din aerul sufocant al tunelului, ne întâmpină o adiere de vânt atât de blândă și de lină, încât parcă am vrea să ne sprijinim de ea. Încă mai este destul de multă lumină afară, dar e deja acea oră misterioasă în care ziua și noaptea se află într-o balanță, iar talerele ei, cu mișcarea lor neîntreruptă, par să facă o pauză și să se oprească pentru o clipă – încă o bătaie a inimii, și magia a trecut, deodată apare o licărire slabă a serii, se aude mugetul unei vaci pe câmpie și s-a făcut noapte.

Val după val, înălțimile apar în fața noastră ca nişte umbre violet. Conducătorul grupului ne-a urmat și începe din nou să vorbească în spatele nostru: „Locul de acolo, asemănător unei piperniţe, a fost un punct strategic deosebit de interesant“.

Nu apucă să povestească mai departe. Karl se uită mânios în jur și spune hotărât: „Țineți-vă gura…“.

Nu o spune cu răutate, ci mai degrabă cu calm și astfel încheie discuția.

Apoi o ia înainte departe de amplasamentul strategic de luptă, departe de flecăreala nedeslușită a grupurilor de turiști, departe de homar, de pâinea cu unt, de fotografii cu doamne și afaceri bancare, departe de cei zece ani de pace.

Merge înainte și expresia lui devine din ce în ce mai serioasă, ochii se îngustează și privesc concentrați spre pământ; iarba foșnește, pietrele scrâșnesc, un panou avertizează în faţa pericolului, dar aceste lucruri nu îl mai interesează. A pornit în căutare.

Traseul îl duce printre câmpurile găurite de grenade, printre gardurile de sârmă ghimpată. Interpretul rămâne mult în urmă după ce ne-a adresat urlând avertismente cu duiumul. Se ivesc adăposturi care au fost dărâmate și din nou dezgropate, peste tot se găsesc grenade cu mâner, marmite complet găurite, în lutul galben este înfiptă o furculiță amărâtă, ruginită, iar de capătul ei atârnă o jumătate de lingură.

Ne continuăm drumul pentru un timp. Karl se opreşte adesea şi analizează situaţia. Apoi dă din cap şi insistă să mergem mai departe. Se distinge direcţia unei tranşee. Însă doar direcţia – cratere printre care se văd nişte urme şerpuitoare ce cotesc apoi

abrupt după colţ.

Încă nişte paşi. Încă o privire. Karl a găsit ceea ce căuta.

Rămâne tăcut o clipă înainte să spună:

— Aici… şi apoi se opreşte-n loc. Cam pe aici trebuie să fi fost… aici eram atunci… totul vuia în jurul nostru, câteva focuri de armă şi apoi „la atac…“. Repetă: Şi apoi „la atac“.

Cu această afirmaţie lasă tranşeea în urmă, sare în sus şi ia poziţia de atac. Dar acesta nu mai este Karl Broeger, bărbatul care vorbeşte despre afaceri bancare şi ştiri din fotbal. Este cu totul altcineva, cu zece ani mai tânăr. Este subofiţerul Broeger, pe care l-au cuprins din nou pământul, mirosul sălbatic de cenuşă şi amintirile şi l-au asaltat precum o tornadă.

Mişcările lui nu mai sunt ca înainte: nici vreo căutare ezitantă; nici ritmul paşilor cu care mă obişnuisem; fără să vrea şi inconştient, în el se strecoară din nou mişcările rapide, precaute, atente, siguranţa instinctivă a unui animal. El nu a observat cum şi-a vârât capul între umeri şi cum braţele sale atârnă relaxate din articulaţii, gata să cadă. Nici nu a observat cum evită să se arate în mod clar, ca şi cum nu ar vrea să fie văzut, şi rămâne întotdeauna la adăpost.

Așa înaintăm. Cu câteva ore în urmă nu ar fi fost în stare să se orienteze deloc; acum cunoaște fiecare bifurcație; trecutul l-a prins din nou. Așa urmăm traseul – doi bărbați în costume făcute la comandă, cu pălării și bastoane –, urmăm traseul pe care el și convoiul său s-au strecurat în acea noapte îngrozitoare în care sferele luminoase, asemenea unor lămpi cu arc, atârnau asupra distrugerii, iar întreg pământul din jurul Thiaumont și Fleury urca și apoi cobora, ca o mare, sub fântânile arteziene ale exploziei – noi mergem din nou pe acest drum înconjurați de liniștea nemărginită a serii, dar în urechile subofițerului Broeger vuiește lupta, el ține bastonul precum o grenadă de mână, încă o dată își conduce oamenii printre craterele grenadelor pentru asaltul asupra orașului.

Iar orașul nu mai există. A dispărut de pe fața pământului; nu a fost reconstruit, deoarece mai există mine în pământ, e plin de material exploziv; este prea periculos să se construiască aici.

Karl se sprijină de monumentul care marchează locul unde se

afla cândva Fleury, satul spaimei, ale cărui ruine au fost asediate și pierdute de șase ori într-o noapte

— Aici era un tânăr recrut, spune el. Tot timpul a stat lipit de mine. Când am fost nevoiți să ne retragem, a dispărut. Iar mai apoi…

Mai apoi, când cuceriseră locul, au găsit doar o bucată dintr-un cadavru, dar nu au știut dacă era chiar el. Şi așa a fost dat „dispărut“, iar mama lui mai speră până în ziua de astăzi că va apărea într-o dimineață în sufrageria ei capitonată în roșu și se va așeza lângă ea pe canapea, înalt, puternic și cu umerii lați.

— Nu există niciun motiv pentru care nu ar mai fi în viață, se gândește Karl și mă privește abătut. Crezi că ar fi devenit muzician? Asta își dorea pe atunci.

Eu nu știu ce să-i răspund și plecăm. Apusul s-a transformat într-un albastru întunecat. Karl se mai oprește pentru o clipă și spune, gesticulând ezitant:

— Uite, eu pur și simplu nu pot să înțeleg. Pe atunci era ca și cum nici nu mai puteai gândi, era iadul, era pur și simplu iadul, sfârșitul, finalul, un vacarm fără speranță, iar aici se aflau oameni și ei nu mai erau de fapt oameni – iar acum ne plimbăm pe aici, și este doar o mică vale, iar acolo, în întuneric, doar o mică şi inofensivă colină…

Mausoleul se înalță alb în întuneric. Autobuzele cu turiști sunt gata de plecare. Pornesc zumzăind, cu rândurile lor de scaune tapiţate.

Iarăși se prelinge peisajul întunecat pe lângă mașină. Monumente ridicate în cinstea eroilor, multe monumente lunecă în lumina farurilor. Pe majoritatea sunt inscripții despre *Gloire* și *Victoire*. Karl dă din cap:

— Astea nu spun toată povestea, nu, nici pe departe. Dar au dreptate să ridice monumente, căci mai mult decât acolo și în împrejurimi nu s-a suferit nicăieri altundeva. Dar ceva au uitat să scrie: să nu se mai întâmple niciodată. Asta lipsește. Tu…

Strada se întinde albă înaintea noastră și urcă încet. Din spatele norilor apare luna, roșie și tristă. Treptat devine mai mică și mai luminoasă până când strălucește argintie deasupra cimitirului american de la Romagne. Paisprezece mii de cruci sclipesc în lumina palidă. Paisprezece mii de cruci înșiruite una

după alta – ochii îți ard, atât de uimitor de drepte sunt, verticale, diagonale. Sub fiecare, câte un mormânt. Pe fiecare, câte o inscripție: Herbert C. Williams, locotenent cls. I, război cu arme chimice, Conneticut, 13 sept. 1918 – Albert Petersorn, 137 inf., div. 35, North Dakota, 28 sept. 1918 – paisprezece mii – au fost de fapt douăzeci și cinci de mii. Uciși în atacul asupra Montfaucon, uciși cu câteva săptămâni înainte de pace. Doar un cimitir pentru atât de mulți. Peste tot, în sute de localități, se regăsesc și celelalte, crucile albe de lemn ale francezilor, cele negre ale germanilor.

În mijlocul celor paisprezece mii de cruci merge un om pe aleea principală largă, mic și îndepărtat, un singur om, încolo şi încoace, încolo şi încoace. Este mai apăsător decât liniștea. Karl înaintează.

În orașe, copiii se joacă în piețe. Sunt înconjurați de magazine, case, curțile bisericilor, ziare, gălăgie, strigăte, străzi, întreaga lume; dar ei se joacă mai departe, absorbiți de jocurile lor simple, se joacă la fel ca oriunde altundeva în lume.

— Copiii, spune Karl, și în întuneric nu se poate vedea ce se întâmplă cu el. Copiii sunt peste tot la fel, nu-i așa? Ei nu știu încă de niciunele…

Şi în timp ce eu încă mă mai gândesc la ce a spus și-i arunc o privire, el se întoarce către mine:

— Păi hai odată, omule – ce tot mai stăm pe aici?

Întoarce capul și tot restul călătoriei privește încordat pe geam.

Soția lui Josef

Era anul 1919 și socul deja înflorise atunci când subofițerul Josef Thiedemann s-a întors acasă. Doar soția lui i-a fost alături. Ea însăşi s-a dus după el – nici măcar vizitiul nu a însoțit-o.

Cei doi au stat întreaga zi tăcuți unul lângă celălalt. Aveau în fața ochilor spinarea cailor de un brun strălucitor, legănându-se încet încolo şi-ncoace. Au ajuns pe strada satului și au mers agale de-a lungul ei. Oamenii stăteau în fața caselor sub soarele apusului și câte o femeie îşi punea mâna, ca din întâmplare, pe brațul soțului ei. Dar Thiedemann nu a recunoscut pe nimeni – nici măcar nu și-a recunoscut soția sau caii.

Era luna iulie a anului 1918 când a fost îngropat de un aruncător de grenade împreună cu câţiva camarazi pe când se aflau într-un adăpost. A fost o pură coincidență – o scândură desprinsă din acoperișul adăpostului a căzut chiar deasupra lui – cea care l-a salvat să nu fie strivit cu totul. A durat câteva ore până au ajuns la el și toată lumea credea că ar fi murit deja sufocat. Dar grinda ruptă s-a îndoit în așa fel încât a rămas o despicătură îngustă prin care intra aer. Şi astfel i-a fost salvată viața.

Thiedemann era conștient atunci când l-au scos de acolo și practic nevătămat la prima vedere. O vreme a stat apatic pe jos la marginea tranșeei și a fixat cu privirea, absent, cadavrele camarazilor săi. Un infirmier l-a scuturat de umăr și a încercat să-i vâre printre dinți o cană de cafea cu ceva tărie. Atunci el a oftat adânc și s-a prăbușit.

În mod evident, a suferit un șoc puternic, și aproape un an s-a tot plimbat de la o clinică psihiatrică la alta. Apoi, într-un final, soția lui a primit aprobarea să-l ia acasă.

Atunci când căruța a intrat pe drumul care ducea la ferma lor și se îndrepta greoi spre hambar, Thiedemann s-a ridicat. Soția lui a pălit și și-a ținut răsuflarea. În grajd grohăiau porcii, iar mireasma teilor adia înspre ei. Thiedemann își întorcea capul

când spre dreapta, când spre stânga, de parcă ar fi căutat ceva. Iar apoi se așeza din nou jos, complet absent, chiar și atunci când stăteau la masă și când a intrat mama lui. A mâncat ce i s-a pus în față, iar apoi a dat o tură prin casă. Își regăsea drumul peste tot, știa exact unde sunt ținute animalele și unde se află dormitorul. Dar nu recunoștea nimic. Câinele, care mai întâi l-a mirosit entuziasmat, s-a așezat la loc lângă sobă cu un scâncet. Nu i-a lins mâinile și nu i-a sărit în brațe.

În primele săptămâni, Thiedemann a petrecut mult timp singur, lângă șopron, sub soarele cald. Nu acorda nimănui atenție și a fost lăsat să facă ce vrea. Noaptea suferea deseori de crize de sufocare. Când îl apucau, sărea în sus, lovea totul în jur și țipa. O dată era chiar să sângereze până la moarte când a spart fereastra și s-a rănit la încheietura mâinii. De aceea soția lui a instalat plase de sârmă la ferestrele din dormitor.

Mai apoi Thiedemann era foarte fericit când se juca cu copiii. Le construia vapoare din hârtie și le-a sculptat pipe din crengile salciei. Ei îl îndrăgeau, și atunci când a venit sezonul afinelor, l-au luat cu ei în pădure în căutare. La întoarcere au vrut s-o ia pe o scurtătură printr-un câmp liber. Dar imediat ce au lăsat în urmă copacii protectori din pădure, el a devenit neliniștit. Speriat și agitat, a strigat către copii și apoi s-a aruncat la pământ. Ei l-au privit uimiți. Nu l-au putut convinge să meargă drept peste câmpul liber. Voia să se târască și se tot apleca. Copiii nu știau ce să facă, așa că au pornit să o caute pe soția lui. Când au dispărut peste câmpuri, Thiedemann a strigat după ei deosebit de neliniștit și a închis ochii, ca și cum imediat ar fi urmat să se întâmple ceva îngrozitor.

Cu timpul s-a îngrășat și a devenit burduhănos – nu făcea nimic și mânca necontrolat și prea mult. Treptat a făcut cunoștință cu toată lumea din casă, dar nu înțelegea că el aparține de acești oameni. Înfățișarea lor nu îi mai era familiară. Era aproape tot timpul prietenos și mulțumit. Doar din când în când, atunci când vedea întâmplător o bucată de lemn despicată și de culoare deschisă, plângea și nu putea fi liniștit ușor.

Soția lui se ocupa singură de gospodărie. Şi-a concediat ajutorul, fiindcă acesta s-a amuzat la un moment dat la masă de un gest neajutorat de-al lui Thiedemann. Individul s-a întors după

câteva zile să explice că nu a fost cu rea intenție, dar ea doar i-a întins plata fără să-l asculte și apoi a ieşit din încăpere. Într-o seară, când fiul morarului a devenit insistent cu ea și a închis ușa în spatele ei, a luat o pușcă ce atârna pe perete și a rămas cu ea în mână până când el a plecat rânjind prostește. Şi alții au mai încercat, dar niciunul nu a avut succes. Femeia avea treizeci și cinci de ani și era de o frumusețe întunecată, demnă. Muncea din greu, dar a rămas singură.

În primele luni au venit deseori medici la fermă. Thiedemann se ascundea de ei și trebuia căutat de fiecare dată. Doar când îl striga soția lui era dispus să vină. Un medic a rămas la fermă aproape un an să-l trateze. Când a plecat, soția lui Thiedemann a fost nevoită să vândă o parte din animale. În acel an ploile de vară au dăunat recoltei, iar cartofii au avut şi ei de suferit. A fost un an greu.

Dar starea lui Thiedemann nu se îmbunătățea. Soția lui a acceptat verdictul medicilor neclintită, de parcă i-ar fi fost absolut indiferent. Dar noaptea, când Thiedemann bolborosea cuvinte ininteligibile și se tot arunca dintr-o parte în alta prin pat, ea îl lua în brațe, ca și cum căldura corpului ei ar fi putut să-l ajute – și îl asculta, și îi punea întrebări, și vorbea cu el. El nu răspundea, dar se liniștea și adormea apoi destul de repede.

Aşa au trecut anii.

La un moment dat a venit un camarad de-al lui Thiedemann în vizită pentru câteva zile. A adus câteva fotografii din acele vremuri și i le-a arătat în ultima seară soției lui Thiedemann. Printre ele era și o poză de grup cu plutonul lui Thiedemann. Bărbații stăteau la bustul gol în fața adăpostului și rânjeau în timp ce căutau păduchi prin cămășile lor. Thiedemann era al doilea în dreapta, zâmbea și ținea o mână sus, cu arătătorul apăsând pe degetul mare.

Soția s-a uitat la fotografii una după alta. În timp ce era adâncită în poze, a intrat Thiedemann în încăpere. S-a dus spre sobă cu pas greoi și s-a așezat pe un scaun. Soția a luat imaginea de grup și a rămas cu ea în mână timp îndelungat. Ochii ei s-au îndreptat de la instantaneul şters către figura apatică de lângă sobă.

— Deci acolo s-a întâmplat? a întrebat ea.

Prietenul a încuviinţat din cap.

Soția a tăcut o vreme. În liniștea încăperii se auzea doar răsuflarea greoaie a lui Thiedemann. O molie a intrat pe fereastră și zbura în jurul lămpii. Umbra ei tremurândă pâlpâia deasupra mesei și a pozelor, creând astfel o iluzie de mișcare și de viață. Soția privea pozele cu tranșee și sate distruse.

— Tot așa arată și acum?

— Desigur, a spus camaradul.

Cu un gest rapid, i-a oferit un creion și a netezit ambalajul unui pachet de zahăr care se afla lângă ea pe pervaz.

— Scrieți numele localității. Şi drumul.

Prietenul și-a ridicat privirea.

— Vreți să mergeți acolo?

Soția s-a uitat la poza în care Thiedemann stătea în fața adăpostului, încă zâmbind și sănătos. Apoi și-a ridicat și ea privirea.

— Da, a răspuns.

— Cu toții am vrea să mai mergem o dată acolo, a spus prietenul îngândurat, în timp ce scria încet literele. Trebuie să mergeți prin Metz.

Nu a durat mult până când s-au încheiat pregătirile. Lumea nu înțelegea de ce vrea ea să meargă acolo și au încercat să o convingă să renunțe. Dar ea nu a luat în seamă niciun argument. Stătea liniștită și împacheta hotărâtă tot ce era necesar pentru călătorie. Când lumea îi punea întrebări, răspundea scurt. Pur și simplu le spunea: „Asta este ceea ce trebuie să fac“.

Călătoria a fost grea. De la drum, lui Thiedemann i s-au declanșat dureri de cap, iar femeia nu avea pe nimeni care ar fi putut să o ajute. Şi nici nu înțelegea limba. Dar stătea pur și simplu neclintită și îi privea pe oameni până când aceștia înțelegeau ce voia.

În după-amiaza celei de-a treia zi au ajuns în locul unde se aflase compania lui Thiedemann. Era un sat anost, trist, cu șiruri lungi de case gri. Nu se mai regăsea nimic din ruinele din fotografii. Localitatea fusese complet reconstruită.

Câteva căruțe cu turiști au tras în fața hanului. Un interpret s-a apropiat de femeie și i-a vorbit. Ea l-a întrebat dacă i-ar putea spune ceva despre zona de front unde Thiedemann fusese

îngropat sub adăpost. El a ridicat din umeri – acum peste tot erau din nou câmpuri, care fuseseră lucrate de ceva timp.

— Peste tot? a întrebat soția.

— O, nu!

Interpretul a început să dea semne de înțelegere și i-a spus că în apropiere, la doar vreun kilometru depărtare, se află o porțiune cu tranșee și gropi de pe urma exploziilor grenadelor, care arată aproape la fel ca înainte. Să o ducă oare acolo?

Ea a încuviinţat din cap și, după ce și-a lăsat bagajele la han în grabă, au pornit.

Ziua era senină și frumoasă. Adia un vânt ușor deasupra colinelor și fluturi albaștri minusculi zburau de colo-colo printre tranșee și gardurile de sârmă ghimpată. La marginile craterelor creșteau flori de mac și mușețel. Câmpiile care pe alocuri se contopeau cu acest peisaj au rămas treptat în urmă, satul s-a pierdut și el, și după ce au traversat culmea unui deal, au fost înconjurați brusc de tăcerea surdă a câmpului de luptă, întreruptă doar de câteva grupuri mici de bărbați care lucrau pe ici, pe colo printre gropile lăsate de grenade. Erau în căutare de metale, i-a explicat conducătorul expediției – căutau fier, cupru și oțel.

— Aici? a întrebat femeia. El a încuviinţat din cap.

— Pământul este plin de muniție, a spus el. Şi de aceea întreaga regiune a fost arendată unei companii de prelucrare a metalelor. Cadavrele pe care le găsesc sunt strânse și îngropate în diferitele cimitire din apropiere.

A arătat spre dreapta, unde se puteau vedea șiruri lungi de cruci albe care străluceau în soare.

Soția a rămas cu Thiedemann acolo, pe front până spre seară. S-au plimbat printre mulțimea de tranșee și cratere, s-au uitat împreună la multe adăposturi în ruină sau distruse complet. Îl privea adeseori, apoi mergea mai departe. Dar el participa absent și nicio lumină nu trezea la viață expresia lui stinsă.

În dimineața următoare femeia era din nou acolo, pe front. Acum știa drumul, și zi de zi cei doi puteau fi văzuți cum se plimbau încet prin câmpiile de cratere noroioase – bărbatul obosit, adus de spate, și femeia înaltă și tăcută. Seara se întorceau la han și mergeau în camera lor.

Uneori interpretul îi însoțea pe câmpul de luptă. O dată i-a dus într-o zonă unde ajungeau arareori turiștii. Nu se găsea acolo nici țipenie de om în afară de grupulețele de căutători la lucru.

Într-un loc, labirintul tranșeelor rămăsese practic neatins. Thiedeman s-a oprit în fața unui adăpost și s-a aplecat. Mai făcuse deseori acest gest, dar aici femeia s-a oprit și ea și l-a prins pe interpret de mână. Câteva scânduri putrezite care protejaseră adăpostul ieșeau din ceea ce fusese cândva zona de intrare. Thiedemann le-a cercetat cu mâinile, atingându-le încet și precaut.

Chiar în acel moment s-a auzit dintr-odată sunetul ascuțit al ciocanului unor căutători care tocmai începeau să dezgroape ceva la câteva sute de metri distanță. Se auzea insuportabil de tare, iar femeia a gesticulat ca și cum ar fi vrut să reducă sunetul la tăcere cu mâna ei – dar în clipa următoare pământul a fost zguduit de un pocnet puternic, urmat de fluierături, scâncete, șuierături și apoi de un strigăt disperat și aprig dinspre grupul de căutători.

— O explozie! a strigat interpretul și a fugit spre ei. Au dat peste o grenadă în tranșee!

Femeia nu știa cum s-a întâmplat, dar îngenunchease deja lângă un bărbat al cărui picior era făcut ferfeniță; a rupt mâneca jachetei unuia dintre muncitori și a strâns-o în jurul coapsei. A luat o bucată de fier de pe jos, a vârât-o prin nod și l-a bandajat pe bărbat, care a leșinat când s-a sprijinit în cot ca să poată vedea rana. Camarazii lui l-au purtat către barăci. Femeia s-a ridicat. Interpretul o copleșea cu vorbăria lui – asta a fost a şaptea explozie aici în numai două săptămâni! A căutat un snop de iarbă ca să-și șteargă sângele de pe mâini. Dintr-odată era complet alertă și asculta cu atenţie. Bărbatul rănit era deja prea departe ca să-l mai poată auzi, dar tot răzbătea un țipăt surd, înecat. S-a întors de unde plecase…

Țipătul venea dinspre Thiedemann. Era întins pe jos, de parcă ar fi vrut să se apere, ca un nebun, de ceva. Umerii i s-au ridicat, iar el urla la pământ. Interpretul l-a privit uimit și a vrut să-l ridice. Dar femeia l-a oprit.

Câțiva muncitori au venit dinspre barăci. Au crezut că Thiedemann era rănit și au vrut să îl ia de acolo. Dar femeia nu

lăsa pe nimeni să se apropie. Parcă se preschimbase cu totul: se mișca rapid și îi forța să plece, în ochii ei se vădeau o mare putere și o mare teamă care implora. Până la urmă au plecat clătinând din cap, chiar și interpretul, iar femeia i-a privit până când s-au pierdut în labirintul tranșeelor. Apoi s-a așezat pe treptele adăpostului și a așteptat.

Soarele se pregătea să apună și Thiedemann a tăcut de tot. El stătea acum întins pe jos, la fel ca înainte, și sunetele clopotelor de la rugăciunea de seară pluteau deasupra taberei în noapte. Dar soția sa ședea în continuare nemișcată.

În cele urmă, Thiedemann s-a mișcat. A încercat să se sprijine în cot, dar a căzut la loc. După o vreme a mai încercat o dată. Soția nu i-a oferit niciun fel de ajutor. Se retrăgea din ce în ce mai mult în întunericul adăpostului.

Thiedemann a pipăit cu mâinile solul. Şi-a desfăcut palmele și a dat drumul unei bucăți de lemn. A încercat să se ridice, dar fără succes. Stătea pur și simplu acolo și mângâia iarba cu mâinile. Şi-a ridicat capul și a privit încet pentru o bună bucată de vreme în stânga şi în dreapta.

O pasăre a început să cânte peste capetele celor doi. Mâinile lui Thiedemann s-au liniștit.

— Anna, a spus el ușor uimit.

Femeia nu spunea în continuare nimic, dar când l-a luat acum de braț ca să-l conducă, fața ei a tresărit deodată ca și cum era gata să se facă bucăţi, și ea s-a clătinat pentru o clipă.

După câteva săptămâni, Thiedemann a fost în stare să preia din nou gospodăria. Soția lui o administrase bine; printre animale se numărau acum şi paisprezece vaci tinere, iar pe lângă asta reușise să cumpere și câteva parcele de pământ.

Povestea despre iubirea lui Annette

Annette Stoll a crescut într-un mic oraș universitar din centrul Germaniei. Era o fată energică, tânără, cu un ten de culoare deschisă, lipsită de griji și surâzătoare. Mergea la școală cu un entuziasm moderat și avea o slăbiciune pentru dulciuri și filme. Tânărul Gerhard Jäger era tovarăşul ei de joacă din copilărie, cu aproximativ trei ani mai mare decât ea, slab și lălău, cu o pasiune pentru cărți și discuții serioase.

Erau vecini, iar părinții lor erau prieteni. Cei doi au crescut astfel împreună, ca un frate și o soră. Aventurile prin care trecea unul dintre ei erau și aventurile celuilalt – grădinile părăsite, străduțele întortocheate, duminicile cu dangătul clopotelor, câmpiile văratice, apusul, stelele, parfumul și magia întunecată a tinereții care îți taie respirația – pe toate le aveau în comun.

Mai târziu lucrurile s-au schimbat. Fata, precoce și frumușică, a dobândit stăpânirea de sine a unei tinere de șaisprezece ani obraznice. A părăsit grădina deschisă și familiară a camaraderiei copilărești și a pătruns pe tărâmul crepuscular al misterelor fascinante. Tânărul Gerhard Jäger, care până de curând fusese prietenul și protectorul mai mare al copilăriei ei, i se părea neajutorat, chiar mai tânăr decât ea însăși și aproape ridicol în melancolia lui indecisă. Ei îi plăceau în viață lucrurile line și rotunde, iar parcursul nu îi era greu de anticipat – va fi un parcurs sigur, pașnic și comun, cu un soț respectabil și copii sănătoși.

Când Gerhard a încheiat primul semestru la universitate, cei doi se înstrăinaseră deja.

Apoi a venit războiul. Febra generală a entuziasmului cuprinsese tot orașul. Zi de zi elevi din ultima clasă de liceu și studenți în primul semestru schimbau şepcile colorate cu caschetele gri de regiment pentru voluntari. Iar chipurile lor juvenile arătau deja transfigurate, mai serioase, mai în vârstă, dar și frumoase în disponibilitatea lor tinerească de a se sacrifica,

şi totuși încă atât de aproape de băncile școlii, de clubul de canotaj și de escapadele nocturne – prea aproape de pace pentru a putea înțelege cu adevărat ce înseamnă toate acestea și încotro se îndreaptă.

Gerhard Jäger s-a numărat printre primii voluntari. Tânărul liniștit, ezitant și melancolic parcă se transformase. Părea să ardă în el un foc interior, departe însă de cel al profesorilor îmbătați peste măsură de ideea războiului. El și camarazii lui nu priveau războiul doar ca pe o luptă și o apărare; pentru ei era marele atac, menit să desființeze idealurile învechite ale unei existențe ordonate şi mulţumite de sine și care să întinerească o viața îmbătrânită.

Au pornit cu toții împreună într-o duminică. La gară se aflau mulți prieteni și multe rude care plângeau agitați și entuziasmați. Practic, tot orașul era acolo. Peste tot se găseau flori, crengi de un verde proaspăt îndesate în țevile puștilor, orchestra cânta, se auzeau țipete și strigăte din toate părțile. Chiar în clipa când a pornit trenul, Gerhard Jäger a văzut-o deodată pe Annette în dreptul compartimentului său. Îi făcea cu mâna cuiva dintr-un alt vagon.

— Annette…

Ea a râs și i-a aruncat restul florilor din mână.

— Să-mi aduci ceva drăguţ de la Paris!

El a încuviinţat din cap, dar nu a mai putut spune nimic, deoarece trenul mergea din ce în ce mai repede și dinspre gară se auzea zgomotul cântecelor și al fanfarei. Rochia albă de vară a fetei, care flutura în vânt, a fost ultima amintire pe care a luat-o cu el…

În primele luni, Annette nu prea a primit vești de la Gerhard. Apoi au urmat treptat din ce în ce mai multe scrisori și cărți poștale de pe front. Inițial s-a mirat; nu putea înțelege cum s-a ajuns deodată la asta. Dar cu atât mai puțin putea înțelege de ce în toate scrisorile era vorba despre amintiri din copilăria lor împreună – pe măsură ce treceau lunile, scrisorile chiar nu conțineau nimic altceva. Se aștepta la descrieri detaliate despre atacuri curajoase și era din nou dezamăgită de fiecare dată să afle lucruri pe care le cunoștea deja și care o plictiseau.

Brigada lui Gerhard a suferit în lupta din Flandra pierderi

îngrozitoare. În zilele următoare părinți lui au fost înștiințați că dintre două sute de soldați doar el și alți douăzeci și șapte erau încă nevătămați.

Pe de altă parte, Annette a primit o scrisoare lungă, în care Gerhard își amintea aproape cu pasiune de o anume dimineață din luna mai și de cireșul înflorit cu flori albe din spatele colonadei domului. Tatăl lui a citit scrisoarea clătinând din cap. Se simțea angajat idealurilor înalte și ar fi fost fericit dacă fiul său s-ar fi prezentat ceva mai eroic. Annette a pus scrisoarea cu literele mici și înghesuite deoparte și a ridicat din umeri – nu-și amintea nimic despre acea dimineață de mai.

Cu atât mai mare a fost uimirea amândurora când imediat după aceea au aflat că Gerhard a dat dovadă de atât de mult curaj în bătălia din Flandra, încât a fost decorat pe front și înaintat în grad.

După încă puţin timp a venit acasă în permisie, vânjos, suplu și bronzat, cu totul altfel decât și-l imaginase Annette în urma scrisorilor. În comparație cu vorbăria plină de mândrie a tatălui său, el părea de două ori mai serios, uneori cam absent și zăpăcit într-un mod aparte. Când a rămas prima oară singur cu Annette, după un ceas de uitat împrejur neajutorat şi priviri directe, în mod ciudat și fără să rostească un cuvânt a luat-o deodată de mână și a întrebat-o dacă nu s-ar putea căsători. Şi și-a menținut ideea în stilul său stăruitor și tăcut chiar și atunci când ea a formulat obiecția că ar fi prea tineri. El avea nouăsprezece ani, iar ea nici măcar nu împlinise șaptesprezece.

Pe atunci căsătoriile și logodnele de război în grabă nu erau deloc neobișnuite – ele făceau parte din entuziasmul general. După surpriza inițială de moment, Annette s-a obişnuit repede cu gândul – a ajuns la concluzia că ar fi fascinant să fie, la şcoală, prima din clasa ei care se căsătorește –, căci îl plăcea pe tânărul ofițer, cu alura sa virilă, în care se preschimbase Gerhard cel visător din copilăria ei. De mai mult nici nu era nevoie. Şi părinții ei, înstăriți, binevoitori și pe lângă asta și patrioți, și-au dat acordul și erau chiar plăcut impresionați – nunta va oferi pretextul pentru o mare petrecere.

Ceremonia a avut loc la prânz. După-amiază, chiar în timpul mesei de nuntă, a apărut o ediție specială a ziarului, care relata

despre o nouă mare victorie pe frontul de est. Tatăl lui Gerhard a strâns toate ziarele disponibile și le citea tuturor cu voce tare relatarea. Au fost luați prizonieri zece mii de ruși! Invitații au fost cuprinși de o bucurie frenetică. S-au ținut discursuri, s-au cântat cântece patriotice, iar Gerhard, în uniforma sa gri, părea întruchiparea acelor idealuri îmbătătoare.

Preotul i-a strâns mâna, profesorul l-a bătut pe umăr, tatăl lui îl încuraja să atace inamicul cu aceeași determinare, iar toți cei prezenți doreau să ciocnească cu el paharul pentru „victorie, faimă și noroc în luptă“. Gerhard, care devenise din ce în ce mai sumbru și mai tăcut, s-a ridicat deodată, a luat paharul în mână, și în timp ce toată lumea se afla într-o așteptare tăcută, l-a izbit atât de puternic de masă, încât acesta s-a făcut țăndări.

— Voi, a spus el, voi, și s-a uitat de la unul la celălalt cu ochii lui negri și strălucitori, voi nici nu ştiţi despre ce vorbiți! – şi a plecat din cameră.

În seara aceea și pe parcursul întregii nopți i-a vorbit tulburat lui Annette – de parcă ar fi vrut să păstreze ceva ce risca să-i scape –, i-a vorbit despre tinerețe, despre țeluri, despre viață. A vorbit tot timpul doar despre ea – și totuși Annette avea deseori impresia că nu i-ar vorbi de fapt despre ea.

În seara următoare a plecat înapoi pe front. Dar a încercat pe tot parcursul zilei să rămână doar cu Annette. Parcă intrase în fibrilații. Nu dorea să vadă pe nimeni altcineva, doar să se plimbe cu ea prin piețe și grădini, să stea cu ea pe câmpiile de la malul râului până va veni momentul plecării. Ei i s-a părut ciudat și aproape că îi era un pic teamă de el. Când și-au luat la revedere, a îmbrățișat-o strâns și a vorbit repede, poticnindu-se din cauza grabei, ca și cum ar fi atât de multe lucruri nespuse și nefăcute. Apoi a sărit în trenul care pornise deja.

Patru săptămâni mai târziu a căzut în luptă, iar Annette era văduvă la șaptesprezece ani.

Războiul a continuat, și anii deveneau din ce în ce mai sângeroși, până când n-a mai existat nicio casă neîndurerată în micul oraș, iar destinul lui Annette, despre care la început s-a vorbit mult, a pălit în fața încercărilor și mai grele la care erau supuse acele familii în care atât tații, cât și fii căzuseră în luptă. Şi chiar ea însăși nu a mai simțit treptat durerea. Era prea tânără, și

acele puține zile pe care le petrecuseră împreună nu au fost suficiente pentru a-l privi ca pe soțul ei. Pentru ea era doar un prieten din tinerețe care căzuse în luptă – la fel ca mulți alții.

Totuși era evident că devenise într-o oarecare măsură retrasă în propria viață. De prietenele ei de pe vremuri nu o prea mai lega nimic – nu mai era destul de copilăroasă pentru ele. Iar pe de altă parte nici nu simțea că ar aparține adulților – pentru ei era încă prea copilăroasă. Şi astfel ajunsese să nu știe cum ar trebui să se comporte. Se întâmplaseră prea multe și trecuseră prea repede.

Dar ultimii ani de război nu i-au dat prea mult timp de gândire. Lucra de dimineață până seara ca ajutor de soră medicală voluntară într-un spital. Vârtejul vremurilor se pornise și înghițea pe toată lumea.

Apoi au urmat armistițiul, revoluția, epoca loviturilor de stat, coșmarul inflației – iar în final, când au trecut toate și Annette s-a regăsit pe sine, a descoperit aproape cu uimire că era o femeie de douăzeci și cinci de ani pentru care bogăția vieții sale nu se acumulase odată cu trecerea timpului. Căci la Gerhard nu se mai gândea aproape deloc.

Imediat după aceea au murit părinții ei. Averea lor se micșorase într-atât, încât Annette a trebuit să fie recunoscătoare că a găsit un post de asistentă într-un oraș din nordul Germaniei. Câteva luni mai târziu a cunoscut un bărbat care-i făcea curte și dorea să se căsătorească cu ea. Mai întâi a ezitat, dar cu timpul a prins drag de el și a fost stabilită ziua nunții.

Acum chiar ar fi trebuit să fie fericită, și cu toate acestea era neliniștită. Ceva din lăuntrul ei, nu știa exact ce anume, îi provoca teamă; se surprindea pierdută în gânduri, asculta absent atunci când îi vorbea cineva. Gândurile i se începețoșau și dispăreau într-o melancolie tulbure și sumbră. Noaptea se trezea plângând fără motiv. Apoi încerca să depășească această barieră ciudată care se ridica treptat în fața ei printr-o tandrețe năvalnică, printr-o dorință pătimașă de afecțiune.

Uneori, când era singură în cameră și privea pe fereastră la casele golașe și gri de vizavi, i se părea că pereții s-ar dizolva într-o ceață transparentă și în spate s-ar deschide uși, iar acolo apăreau străduțe și acoperișuri cu frontoane, câmpii de vară,

grădini fierbinți și părăsite – şi apoi o cuprindea un dor apăsător de a fi acasă, până când a ajuns la concluzia că toate greutățile ei de aici porneau. Era doar dorul de casă, și pentru a-l depăși trebuia doar să se întoarcă și să revadă totul.

S-a decis să-și viziteze locul natal pentru câteva zile, iar logodnicul ei a însoțit-o.

Au ajuns seara. Annette era foarte agitată. De cum și-a desfăcut bagajele în hotel, s-a despărțit de logodnicul ei și a pornit singură la drum.

Se afla în fața casei pe care o considerase acasă. A fugit în grădină. Agitația ei creștea. Luna strălucea, iar acoperișurile luceau. În aer se simțea un parfum de primăvară și avea senzația că în fața ei se regăsește ceva, un început – urca dinspre orizont, venea spre ea, își dorea ca ea să-și amintească, să-i dea un nume.

S-a plimbat pe câmpii. Iarba era grea de la rouă. Cireșii licăreau asemenea zăpezii proaspete. Şi deodată a apărut: o voce, o voce dispărută, uitată și pierdută, un chip dispărut, uitat și pierdut; în lăuntrul ei s-a deschis ceva, ceva care-i tăia respirația, ceva nesfârșit de îndepărtat, inimaginabil de obosit, greoi și trist – nu se mai gândise la asta; acum acest sentiment creștea în ea și era mai puternic decât oricând – dintr-odată foarte iubit, pierdut și totuși niciodată al ei – Gerhard Jäger.

S-a întors la hotel, clătinându-se, în transă. S-a uitat la logodnicul ei – cât de străin i se părea! Ar fi putut să-l urască cum stătea așa în fața ei, viu și sănătos. Doar cu mari eforturi a putut rosti cele câteva cuvinte necesare. El și-ar fi dorit să vorbească cu ea, insista să o convingă să se mai gândească, i-a promis că o va aștepta. Ea doar dădea din cap și își dorea să fie singură.

Acele puține zile pe care le petrecuse împreună cu Gerhard au devenit acum pentru Annette un chin și un mister. A regăsit scrisorile lui, le-a recitit până când ochii i s-au încețoșat de plâns. I-a căutat pe camarazii lui și i-a întrebat, neobosită, tot ce știau despre el. Unul dintre ei vorbise mult cu el, chiar și în ziua în care a căzut în luptă. Pentru prima oară Annette auzea acum ce a fost de fapt războiul; pentru prima oară a înțeles despre ce vorbea Gerhard în noaptea dinaintea plecării; pentru prima oară a realizat ce și-ar fi dorit el de la ea – un loc liniștit, un port, un mic foc al dragostei într-o mare de ură; o scânteie de omenie în

mijlocul distrugerii; căldură, încredere, un fundament statornic; pământul, o patrie, un pod pe care să-l poată traversa la întoarcere.

A fost cuprinsă de remușcări și de un sentiment de iubire. Ea, pentru care toată această poveste nu fusese decât o mică vanitate, o ușoară atracţie spre ceva neobișnuit, o simplă prietenie și un pic de plăcere copilărească; ea, cea care uitase atât de repede și care de-abia își mai amintea, acum începea să iubească dintr-odată – să iubească o umbră.

A devenit extrem de retrasă. Cunoștințele ei încercau să o contacteze, să o ajute să regăsească drumul către sine. Dar nimic nu era de folos. Dacă ar fi trăit cu o altă ființă umană, poate ar fi avut o șansă să se elibereze. Dar ea trăia cu o amintire.

Devenea din ce în ce mai ciudată. Adesea, când era singură în cameră, vorbea cu sine însăşi cu voce tare. În scurt timp și-a pierdut și locul de muncă. Mai apoi a făcut parte dintr-o mică sectă care organiza sesiuni de spiritism. La un moment dat a avut impresia că l-a văzut pe Gerhard venind înspre ea. Şi așa au trecut anii… Într-o zi a plecat și ea… Ultimul lucru pe care l-a văzut a fost rama ferestrei, ca o cruce neagră, și soarele apunând îndărătul ei.

Straniul destin al lui Johann Bartok

Johann Bartok, tinichigiu și instalator, era căsătorit de cinci luni când a început războiul. A fost recrutat imediat și trimis la o garnizoană austriacă de la graniță. În ziua plecării era preocupat să lase totul în ordine și să-şi transfere mica afacere soției și ucenicului său. A reușit chiar și să mai primească două comenzi. Toate acestea i-au ocupat timpul până spre după-amiază; dar măcar avea satisfacția să știe că totul va fi în ordine cel puțin până la Crăciun. Când a venit seara, şi-a pus cel mai bun costum și a mers cu soţia la fotograf. Până atunci nu reușiseră să ajungă la fotograf – trebuiseră să muncească din greu ca să se descurce și un lucru ca ăsta li se păruse doar o cheltuială necumpătată. Dar acum era altceva. Fotograful a adus pozele la tren în dimineața următoare. Deși erau ceva mai mari decât se așteptase Bartok, a încercat să decupeze un fragment cu feţele lor care să încapă în capacul ceasului, dar nu a reușit; așa că a luat cuțitul, și-a tăiat propria imagine și a păstrat-o doar pe cea a soției. Acum a încăput.

Regimentul lui Bartok a fost în curând trimis pe front. Avansau în iarna lui 1914 și au fost implicați într-o luptă nocturnă în care inamicul a organizat o mișcare pe flancuri și a rupt linia a trei companii. S-au apărat timp de o zi întreagă; când nu au mai avut muniție, au fost nevoiți să se predea. Printre ei se număra și Bartok. Prizonierii și-au petrecut câteva luni într-un lagăr. Bartok stătea toată ziua în baracă, adâncit în gânduri. Ar fi vrut să știe cum îi mai merge soției lui și dacă a reușit să obțină comenzi noi, pentru că acestea i-ar fi asigurat acum traiul de zi cu zi. Dar nu se primise nicio scrisoare în tot lagărul și singurul lucru pe care îl putea face Bartok era să încerce să trimită scrisori acasă cu sfaturi și adresele unor persoane care ar putea să aibă nevoie de un grilaj nou de fier sau de un vas de toaletă. Pe la începutul lui aprilie a fost formată o trupă de 1.800 de bărbaţi și adusă pe coastă. Bartok și camarazii lui se aflau printre ei. Au fost urcați pe

un vapor și se zvonea că vor fi trimiși într-un lagăr din Asia de Est.

În primele zile au avut aproape toți rău de mare. Apoi au stat degeaba, ghemuiți în atmosfera sufocantă a calei, și au fumat, atâta timp cât au mai avut țigări. Puteau vedea doar crâmpeie de mare prin hublouri, așa că se uitau pe rând. Apa era albastră și clară, și uneori se mai puteau vedea aripi albe sau umbra vreunui pește. Treptat, gardienii au devenit neglijenți. Prizonierii au băgat de seamă și au conceput un plan să ia prin surprindere echipajul și să preia comanda vaporului cu forța. Unii spionau camerele unde erau depozitate armele, alții se înarmau pe ascuns cu instrumente de despicat noduri, funii și cuțite.

Apoi, într-o noapte furtunoasă, au pornit la atac. Trei subofițeri imenşi conduceau trupa din care făcea parte și Bartok. Se plimbau aparent inofensivi pe treptele cabinei, și apoi s-au aruncat brusc, ca niște pisici, asupra gărzilor uimite, care nu au putut opune rezistență. Câteva clipe mai târziu spărseseră chepengurile și erau sus pe punte.

O parte din echipaj a fost atacată în somn, iar cealaltă parte a fost nevoită să se predea. Doar căpitanul și doi ofițeri s-au baricadat și au deschis focul. Trei prizonieri au fost uciși de gloanţele revolverelor. Dar când a fost pusă pe poziție o mitralieră, s-a predat și căpitanul, grav rănit.

Prizonierii și-au propus să ajungă într-un port neutru, deoarece aveau destule arme și alimente, iar câţiva mai navigaseră pe mare și în trecut. Un fost ofițer naval a preluat comanda. Exersau în fiecare zi, și Bartok a învățat să tragă cu mitraliera. Ofițerul de la comandă estima că vor ajunge după o săptămână în următorul port. Dar lucrurile s-au desfășurat altfel. Fiindcă în a patra zi a apărut la orizont corpul mic și gri al unei nave de război. Se îndrepta fumegând din coșuri direct spre vaporul cu prizonieri.

Au încercat să iasă din raza ei, dar nu erau destul de rapizi. Apoi s-au pregătit pentru apărare, cu speranța să reziste până la căderea nopții și să scape apoi la adăpostul ceţii și al întunericului.

Dar nu au avut succes. E adevărat că aveau puști, dar nu au fost capabili să tragă cu ele până la crucișător. După o oră, mulți

erau deja morți și s-au văzut nevoiți să arboreze steagul alb. Ofițerul naval s-a împușcat când se apropia din lateral prima barcă de pe nava de război. Căpitanul crucișătorului nu i-a tratat ca pe niște soldați, ci ca pe niște răzvrătiți, și așa au ajuns într-o colonie pentru deținuți de pe o insulă. Dintre căpeteniile răzvrătiților, câţiva au fost împuşcaţi, şi printre ei se număra Michael Horvath, prietenul lui Bartok. I-a lăsat ceasul și portofelul.

— Mult noroc, Johann, i-a urat el și i-a strâns mâna la despărțire. Indiferent dacă mor acum așa sau altfel, până la urmă tot acolo ajung. Să sperăm că tu vei scăpa! Iar dacă mama o să mai trăiască, să-i dai te rog lucrurile astea, în regulă?

Prizonierii rămași au fost găsiți vinovați de răzvrătire. Fiecare al cincilea dintre ei a fost condamnat „pe viață“, iar ceilalți la cincisprezece ani de muncă silnică. În urma numărătorii, Bartok a avut noroc, a primit doar cincisprezece ani.

„Cincisprezece ani“, se gândea el în seara primei zile, când s-a întins cu dureri în tot corpul în colțul barăcii de tablă ondulată, încinsă, „cincisprezece ani. Acum am treizeci și doi, atunci voi avea patruzeci și șapte“. A scos fotografia soției din capacul ceasului și a privit-o îndelung. Apoi a clătinat din cap și a încercat să adoarmă.

Munca era grea și clima ucigătoare. O sută optzeci de bărbați au murit în primul an. În al doilea, o sută zece. În cel de-al patrulea s-a împrietenit cu un țăran din Banat. În cel de-al șaselea l-a îngropat. În cel de-al șaptelea și-a pierdut dinții din față. În cel de-al optulea a aflat că războiul se încheiase de mult. În cel de-al nouălea a încărunțit. În cel de-al zecelea au evadat șaisprezece oameni, dar au fost prinși. În cel de-al doisprezecelea nu mai vorbea nimeni despre patrie. Lumea fusese redusă la o insulă, viața era compusă doar din trudă și somn adânc. Dorul se stinsese, durerea se estompase și amintirile fuseseră distruse, rămășițele de ființe umane care se întindeau în fiecare seară în tăcere pregătite să moară și se trezeau totuși a doua zi nu erau înconjurate decât de gardieni, falnici și poruncitori, de febră și de disperare.

Când supraveghetorul le-a spus că sunt liberi, nu le-a venit să creadă. Până în ultima zi au fost convinși că va veni să le spună

că mai trebuie să rămână pentru încă cinci ani, atât de puțin își puteau imagina ce înseamnă să fii liber. Şi-au împachetat mica avuție și au coborât mărșăluind spre port. Bartok a mai privit o dată în jur. Acolo, în fața barăcilor, i-a văzut pe camarazii care au supraviețuit, deşi primiseră sentința pe viață, și pe care trebuia să-i lase în urmă acum. Se uitau în tăcere la ei. Înainte de plecare, Bartok îi întrebase pe doi dintre ei dacă ar putea să le trimită ceva de acasă.

— Ţine-ți gura! a răspuns unul dintre ei și a plecat. Celălalt nu mai înțelegea nimic. Dar primul a mers câțiva pași în urma lor.

— Venim și noi! striga el. Ceilalți nu s-au mișcat. Stăteau pur și simplu acolo și se uitau în gol.

Pe drumul spre vapor, Bartok și-a scos ceasul. Fotografia soției lui era încă acolo – era complet ştearsă și nu se mai putea distinge nimic. Dar a luat-o în mână și a încercat să se gândească la trecut. Nu se mai gândise de mult, și în curând l-a luat amețeala, atât de neobișnuit era sentimentul.

Ajunși din nou pe uscat, a călătorit mai departe cu niște camarazi din aceeași regiune cu el. Au constatat că patria lor aparținea acum de altă țară, care luptase în trecut împotriva lor. Regiunea fusese cedată pe baza acordului de pace. Nu au înțeles, dar au luat-o ca atare. Deoarece pentru ei se schimbase întreaga lume în acești cincisprezece ani. Vedeau case, străzi, mașini, oameni – auzeau nume cunoscute, dar totul le era străin. Orașele deveniseră mai mari, traficul îi speria și aveau dificultăți în a înțelege ce se întâmpla în jurul lor. Totul se mișca prea repede. Ei erau obișnuiți să gândească doar într-un ritm lent.

În cele din urmă Bartok a ajuns în orașul său natal. Era nevoit să meargă încet și să se sprijine în baston, atât de tare îi tremurau genunchii de emoție. A regăsit casa unde locuise. Magazinul mai era acolo, dar nimeni nu mai știa nimic despre soția sa. În ultimii zece ani închirierea trecuse deseori din mână în mână. Soția lui trebuie să fi plecat de mult. Bartok a căutat pese tot. Până la urmă a aflat că cel mai probabil trăia acum într-un oraș mai mare din vest.

A pornit spre orașul al cărui nume îl aflase. Acolo a întrebat pe la câte o ușă și pe câte un antreu. Chiar în clipa când nimeni nu-i mai putea da vreo informaţie și intenționa să plece extenuat și

fără speranță, i-a venit o idee. S-a întors și i-a spus funcționarului numele fostului său ucenic. Acesta s-a mai uitat o dată în registru și l-a găsit. Soția sa se căsătorise cu ucenicul în urmă cu șapte ani. Bartok a dat din cap. Acum îi era clar de ce nu primise nicio scrisoare, de ce nu avusese niciodată vreo veste de acasă. Probabil că ei se gândiseră că murise deja.

A urcat încet treptele și a sunat la ușă. Un copil în vârstă de cinci ani i-a deschis. Apoi a apărut și soția lui. El a privit-o, dar nefiind sigur că este chiar ea, nu s-a încumetat să vorbească.

— Sunt eu, Johann, a spus el e într-un final.

— Johann! Ea a făcut un pas în spate și s-a prăbușit greoi în fotoliu. Sfântă Fecioară Maria! A început să plângă.

— Dar noi am primit atunci o înștiințare – o înștiințare – cum că ai fi mort.

A deschis un sertar și a început să caute ceva cu mâinile tremurânde, ca și cum viața ei ar fi depins de asta.

— Da, da, nu mai căuta. Bartok se uita absent prin bucătărie. E copilul tău? a întrebat-o. Femeia a încuviinţat din cap. Mai ai și alții?

— Doi…

— Așa deci, doi, a repetat el mecanic. Apoi s-a așezat pe canapea și a privit în gol.

— Ce se va întâmpla acum, Johann? l-a întrebat femeia printre lacrimi. Bartok și-a ridicat ochii.

În fața lui, pe o comodă joasă, se afla o fotografie într-o ramă aurită. Era fotografia pe care o făcuseră înainte ca el să devină soldat. A luat fotografia și a privit-o îndelung. Apoi și-a privit din nou soția și și-a șters fruntea cu mâna.

— Cinci luni, nu-i așa?

— Da, Johann…

— Şi acum?

— Şapte ani, i-a răspuns ea blând. El a dat din cap și s-a ridicat. Femeia l-a luat în brațe.

— Doar nu vrei să pleci iar?

— Ba da, a spus el și și-a luat chipiul în mână.

— Mai rămâi măcar până la cină, l-a rugat ea. Până vine Alfred…

El a scuturat din cap.

— Nu, nu – e mai bine așa. Atunci ar trebui să pui lucrurile în ordine. Așa e mai bine.

A mai stat o vreme în fața casei. Apoi s-a dus la gară și s-a întors în orașul său natal. Acolo voia să-și caute de lucru și s-o ia de la capăt.

„Am avut un vis azi-noapte…“

Voi, nopți de decembrie ale anului 1917! Voi, nopți din spitalul de campanie, pline de gemete și țipete sparte! La ce mă ajută amintirea voastră astăzi, într-o vreme care este din nou cutremurată de lăcomia războiului și de neînduplecare! Oare nu a fost deja totul dat uitării, tot ce s-a trezit atunci din mocirlă și groază, toți anii în care pământul a văzut mai mult sânge decât ploaie?

Voi, nopți în care chinul era camaradul întunecat al tuturor, și moartea, și dorul de casă, și deznădejdea! Voi, nopți în care cuvântul pace licărea pe pământ precum o vină și o tristețe îngrozitoare! Nu trebuie să fiți date uitării, avertizarea voastră nu are voie să dispară în aceste zile de rătăcire, niciodată…

Clădirea din cărămizi roșii a spitalului era adânc îngropată sub zăpadă, vântul zgâlțâia ferestrele, lumina palidă a lămpilor mocnea pe coridoare, în țevile de încălzire se auzea apa trosnind, iar în camera de lângă mine, pe un morman de perne sub spatele lui rănit, trăgea să moară de săptămâni întregi subofițerul Gerhart Brockmann.

Pe vremuri, înainte de război, fusese profesor într-un sătuc din câmpie. Când încă mai putea să vorbească, ne povestise deseori despre viața de acolo. Pe atunci stăteam câte patru în cameră, iar Brockmann încă mai credea că se va putea vindeca de tot în următoarele luni și că va fi lăsat la vatră. Își dorea să se întoarcă în clădirea joasă a școlii de lângă cimitirul satului, unde bâzâiau albinele, și fluturii stăteau pe morminte asemenea unor decorații; – înapoi la drumurile printre mesteceni în timpul răsăritului luminos de vară; – înapoi în cămăruța sa de profesor cu pianul și numeroasele cărți de pe rafturi; – înapoi la lumea pașnică din trecut.

— Şi acum, copii…, spunea el și ridica coatele, iar mânecile cămășii alunecau pe brațele lui subțiri – ora de muzică! Asta e cea

mai frumoasă! Știam un cântec – pe care îl cântam chiar și pe trei voci – fie că mă credeți sau nu, eram într-o școală generală cu o singură clasă, dar îl cântam pe trei voci, ca la cor –, nu știu dacă îl știți – „Am avut un vis azi-noapte“; – trebuie să-l mai ascult o dată…

Era greu să-i vezi privirea stăruitoare şi plină de sclipire din astfel de momente. Cântecul trebuie să fi însemnat mult pentru el, deoarece ne spunea deseori această poveste; – poate îl cântase cândva o fată pe care o iubise. Şi mai târziu, când Petersen și Fischer muriseră deja, tot relua povestea, și atunci când eu îi spuneam imediat: „Da, Gerhart, știu cântecul, chiar toate strofele“, aștepta până când venea asistenta de pe secție și îi spunea ei povestea. Uneori chiar încerca să-i cânte melodia cu vocea sa răgușită și spartă. Suna ca și cum nu s-ar mai auzi de fapt vocea, ci doar ultimele lui gânduri care murmurau ca niște muște obosite în clopotul dinăuntrul craniului lui învelit în piele. Treizeci de ani avea Gerhart Brockmann, fusese împușcat în plămâni și suferea de tuberculoză; – – arăta ca la optzeci.

Voi, nopți de decembrie ale anului 1917! În octombrie, când cădeau frunzele, a venit și pieirea, la început eram patru, acum am rămas doar Brockmann și cu mine. Zăpada bătea în fereastră asemenea unui ceas invizibil, ușile se tot deschideau, moartea înconjura casa, febra se strecura pe la colțuri, iar somnul nu dorea să ne viziteze. Iar atunci când totuși ne vizita cu visele sale greoaie, mă trezeam subit și speriat de vocea în surdină și chinuită din colțul camerei, care șoptea doborâtă de spaimă: „Lumină – lumină – pentru numele lui Dumnezeu…“. Atunci lumina lămpii se reflecta în ochii lui Brockmann, care luceau negri și neliniștiți, și înconjurau camera pe îndelete și scrutători, ca și cum ar căuta pe cineva. Nu dorea să adoarmă deloc; se gândea că dacă nu adoarme, nu va muri.

Dimineața de Crăciun a fost gri și mohorâtă. Asistentele au organizat în sala mare a spitalului de campanie împărțirea cadourilor, un pom fusese decorat cu lumini, globuri și beteală, iar fiecare dintre noi a primit mere, prăjituri, țigări și chiar și o pereche de ciorapi. La prânz am avut o vizită. Era camaradul meu Ludwig Beyer. În Flandra ne-am pierdut din ochi în timpul

ofensivei și-am auzit chiar că ar fi căzut în luptă. Acum stătea sănătos în fața mea și era în drum spre casă, într-o permisie de paisprezece zile. Cu toate acestea, nu puteam simți cu adevărat bucurie; – căci din ajunul Crăciunului știam cu toții că Brockmann se apropie de sfârșit.

Cei din birourile administrative au încercat zadarnic să-i găsească rudele și să trimită telegrame, să fie măcar cineva lângă el în ultimele zile. Nu au reușit. Părinții lui muriseră, nu avea frați sau surori și de-abia reușea să răspundă la alte întrebări. Horcăia toată ziua.

Ludwig Breyer a rămas cu mine până spre apus. Apoi a trebuit să plece. Voia să ajungă și el acasă, la mama lui.

— Nu te supăra, a spus el, nu sunt obișnuit cu așa ceva. În timpul unui atac se întâmplă repede din punctul meu de vedere și nu vezi lucrurile în felul ăsta. Dar tot ce se întâmplă aici te afectează mai mult decât dacă un întreg regiment ar fi secerat de câteva duzini de mitraliere.

Am dat din cap și l-am urmărit cu privirea pe fereastră până l-am pierdut din ochi. Apoi am aprins lumina, deși trebuia să iau în calcul că mă va certa asistenta în timpul vizitei. Pentru că trebuia să facem economie la lumină și era încă devreme. Aveam voie, ce-i drept, să mă deplasez șchiopătând și aș fi putut să merg în altă cameră, la cei ușor răniți, dar nu voiam să-l las pe Brockmann singur. Dar nici nu-mi doream să fiu singur cu el în întuneric; – și așa mă gândeam tot timpul la ceilalți care muriseră aici. Din această cauză stăteam îmbrăcat în pat. Mi se părea că horcăiala era mai ușor de suportat dacă stăteam întins. Eram atunci cumva la același nivel.

Asistenta de pe secție a venit în ziua aceea mai devreme decât de obicei în cameră. Am vrut să sting rapid lumina, dar ea nici nu i-a dat atenție, ci s-a dus direct spre patul lui Brockmann și s-a aplecat. L-a ascultat un timp, iar apoi a dat din umeri. În ușă a apărut fața palidă și îngustă a asistentei de la chirurgie.

Nu înțelegeam ce se întâmplă. Doar era imposibil să vrea să-l mai și opereze pe Gerhart. M-am ridicat rapid. Asistenta de la chirurgie mi-a zâmbit. Asta m-a făcut neîncrezător, căci întotdeauna când ea zâmbea, urma ceva periculos. Poate venise chiar pentru mine și dorea să mă mai ducă o dată la tăiere.

Dar și ea s-a dus tot spre Brockmann, iar apoi s-a întors spre cealaltă asistentă.

— Am putea să încercăm, a spus ea.

M-am ridicat uimit. Pe coridorul aflat în semiîntuneric se îngrămădea, în fața ușii deschise, un grup de copii. Era și o tânără fată cu ei.

— E o învăţătoare, mi-a șoptit asistenta.

Se află de o săptămână în secția pentru femei și i-am povestit de Brockmann. Astăzi și-a chemat clasa aici. Să se mai poată bucura și el că e Crăciunul. Sperăm să-i poată auzi…

— Ce? am întrebat eu și aveam deja o bănuială care îmi tăia respirația…

Atunci ei au început să cânte cu vocile lor cristaline: „Am avut un vis azi-noapte – a fost un vis apăsător“.

M-am simțit de parcă primisem o lovitură. M-au copleşit. Cum s-au gândit la asta! Mă simțeam ca și cum în această cameră luminată pe jumătate, în care plutea deja mirosul morții, o patrie pierdută ar încerca să mai ajungă o dată până la noi, ca să ne salute. Gândul mă sufoca. Dar apoi m-am adunat și am privit spre Brockmann, să văd dacă îi poate auzi.

La prima strofă a rămas nemișcat. Asistenta le-a făcut copiilor un semn cu mâna să se apropie din pragul ușii. Au început să cânte strofa a doua.

Mâinile lui Brockmann au început să facă mișcări circulare dintr-o parte în alta pe pătură, ca niște șoareci. Apoi s-au deschis și au rămas întinse, de parcă tocmai s-ar fi predat. Credeam deja că acesta e sfârșitul, când el a deschis ochii blânzi, mari și cu o expresie de nedescris. Fața lui era precum un peisaj cu cratere, încremenită, epuizată și cenuşie – dar ochii erau chiar mai frumoși decât cei a fetei care cânta cu copiii. În ei se reflecta deja pacea care nu se vedea încă pe fața lui.

Cântecul se terminase. Brockmann nu s-a mișcat. Stătea întins în liniște. Profesoara a făcut un semn din cap și au început să-l cânte din nou. Atunci Brockmann și-a întors capul, ca și cum i-ar asculta, și pe chip i s-a desenat un fel de zâmbet timid și firav. Şi-a mișcat buzele. M-am aplecat spre el. La început nu am putut să înțeleg prea bine ce zice, așa că i-am ridicat puțin perna.

— Pe trei voci, a șoptit, pe trei voci.

Apoi a tăcut și s-a uitat la fată. Era foarte tânără și cu greu mi-aș fi imaginat că e deja învăţătoare. Şi eu aveam nouăsprezece ani abia împliniţi, și totuşi eram un om bătrân. Însă ea părea încă un copil și nu înțelegea prea bine ce se întâmplă aici. Probabil doar își dorea să facă o faptă bună pentru un om bolnav; – dar cu siguranță nu se gândea că aici se află un om la marginea prăpastiei, care își revedea tinerețea.

Pe la nouă seara Gerhard a devenit agitat, iar la nouă și jumătate se vedea că trupul lui își trimite ultimele rezerve în luptă. La zece depunea efort ca o locomotivă, sudoarea îi curgea pe față, tremura și gâfâia, plămânii hârâiau și se lupta pentru o gură de aer. Se sufoca încet; – dar nu își pierdea cunoștința.

— Să-i dați destulă morfină, soră, ca să-și găsească liniștea, am rugat-o eu.

Ea a dat din cap.

— Este împotriva credinței, a răspuns.

— Atunci lăsați-mă să-i dau eu, am spus, e vorba de îndurare aici! Lăsați-o undeva și uitați-o când ieșiți din încăpere.

Asistenta s-a uitat la mine.

— Moartea este doar lucrul lui Dumnezeu, a spus ea, apoi a adăugat încet: Dacă n-ar fi așa, de ce am mai fi aici…

Pe la zece și jumătate îi era atât de rău, încât nu mă mai puteam uita la el. Trebuia să fac ceva, și deodată am știut ce anume.

Nu îmi mai amintesc cum am ieșit. Nici cum am aflat în ce cameră se găsește fata. Din fericire, nu m-a văzut nimeni. Nici nu mai știu ce i-am spus în ușă, dar ea a înțeles și a venit cu mine fără să pună prea multe întrebări.

S-a așezat la marginea patului lui Brockmann și i-a luat mâinile jilave într-ale ei. Am văzut cum au trecut-o fiorii, dar a rămas curajoasă. Şi-n acea clipă, ea fiind acolo, chiar s-a întâmplat ceva la care nici nu mai îndrăzneam să sper: Gerhart s-a mai liniștit. Încă mai horcăia, dar se chinuia mai puțin.

Asistenta de noapte a venit la douăsprezece. Era grasă și singura pe care nu o suporta nimeni. A făcut un pas în spate când a văzut-o pe fată. Am încercat să-i explic ce se întâmplă. Dar ea doar clătina din cap. Spitalul era catolic și erau stricţi în privinţa acestor probleme. Ea vedea în fiecare zi pe cineva murind; –

singurul lucru care o surprindea era prezența fetei acolo.

— Domnișoara nu poate să rămână aici, a spus și s-a uitat la mine.

— Dar..., am răspuns eu și i-am arătat patul lui Gerhart. Asistenta abia dacă s-a uitat la el.

— Păi e liniștit, a explicat ea nerăbdătoare. Domnișoara trebuie să plece! Imediat! Doar nu sunt rude.

Fata s-a înroșit. I-a dat drumul la mâini și a vrut să se ridice. Dar atunci un sunet gutural s-a desprins de pe buzele lui Gerhart, el s-a schimonosit înspăimântat, iar mie mi s-a părut, după ce l-am auzit, că ar fi strigat „Anna“.

— Rămâneți aici, i-am spus cu patimă și m-am așezat între fată și asistentă. Acum îmi era indiferent ce urma să se întâmple.

Asistenta tremura de indignare. S-a întors direct spre fată.

— Domnișoară, părăsiți camera! Voi rămâne chiar eu lângă bolnav.

— Nu e nevoie, i-am explicat sec, dumneavoastră l-ați supărat deja de multe ori.

A pornit spre ușă.

— Atunci trebuie să raportez! Mă duc chiar acum la domnul director!

— Du-te la naiba, bufniță de noapte ce ești! am înjurat-o când pleca.

Încordat și agitat, așteptam să văd ce urmează să se întâmple. Eram decis să nu mai las pe nimeni să intre. Nu era decât treaba mea și a lui Gerhart! A nimănui altcuiva.

Dar nici nu a mai venit nimeni.

Gerhart a murit dimineața, în a doua zi de Crăciun. A fost o moarte uşoară și la sfârșit s-a dus în somn. Fata a rămas cu el până la final. Am mers apoi în tăcere prin lumina galbenă, reflectată de zăpadă, a coridorului. Atunci, când totul se terminase, simțeam că povestea cu asistenta îmi apasă, ca o povară, pe inimă. Spitalul nu glumea cu astfel de lucruri. Mie îmi era indiferent, dar era foarte posibil ca fata să fie nevoită să părăsească spitalul.

— Să sperăm că nu o să aveți probleme mari, i-am spus eu îngrijorat.

A făcut un gest scurt și a privit înainte.

— Asta nu mai are nicio importanță – în schimb…

M-am uitat la ea. Avea cu totul altă expresie. Seara, când cântase împreună cu clasa ei, mai avea încă expresia unei fete tinere – acum avea expresia gravă și concentrată a unui om care știe multe și cunoaște durerea.

M-am tot gândit la asta când m-am întors singur și aveam un sentiment ciudat: atunci când afară au sunat clopotele de la slujba de dimineață, am avut pentru prima oară, de când eram soldat, senzația de pace și simțeam că ceva s-a sfârșit cu bine. Atunci am știut că pe lângă război și distrugere mai există și altceva și că va reveni la un moment dat. Calm și hotărât, m-am întors în camera mea, unde strălucea lumina aurie a dimineții. Acolo, în patul său, nu se mai afla doar soldatul oarecare Gerhart Brockmann. Acolo se afla camaradul etern, iar moartea lui nu mai însemna doar spaimă – era un legământ și o promisiune. M-am întins lângă el, consolat și simțindu-mă în siguranță.

Voi, nopți de decembrie ale anului 1917! Voi, nopți ale chinului și ale groazei! În suferința voastră necuprinsă s-a trezit speranța și dorința de umanitate! Nu trebuie să fiți date uitării, avertizarea voastră nu are voie să dispară în aceste zile de rătăcire, niciodată!

Pe drum

După ce am trăit patru zile doar cu prune verzi, am leșinat. Stomacul meu se simțea ca fierul încins, iar drumul urca și cobora în fața ochilor mei. Știam că este o amiază luminoasă și soarele ardea pe cer, dar pentru mine totul arăta gri precum cenușa, iar genunchii îmi erau atât de moi, de parcă aș fi înaintat printr-o mlaștină. Mă clătinam pe stradă și la un moment dat am cedat. M-am întins sub un pin, mi-am descheiat cămașa și am simțit că mă prăbușesc într-o prăpastie neagră. Credeam că acum s-a terminat totul.

Când mi-am revenit, era seară. Un țăran stătea lângă mine și mă scutura. Îmi simțeam fața udă. Lingeam cu limba picăturile de pe buzele mele care ardeau. Era tărie. Îmi ținea sticla la gură. M-am ridicat și am luat o înghițitură. Apoi am scuturat din cap – nu mai puteam să beau. Chiar și doar acea înghițitură mi s-a urcat la cap.

Țăranul se întorcea acasă, în satul unde locuia. Calul său fornăia și tropăia lângă o căruță de la marginea drumului. Un felinar se bălăngănea printre roți. Lumina galbenă a felinarului la apus, mirosul cald al calului, faţa întunecată a țăranului – toate acestea mă făceau să mă simt ca acasă și mă moleşeau. Mi-am mușcat buzele și m-am ridicat.

Țăranul m-a întrebat ce s-a întâmplat. I-am spus că sunt șomer și că cineva mi-a furat ultimii bani cu o săptămână în urmă, când eram pe drum. A luat două ouă crude din căruță, le-a spart, a adăugat ceva tărie și mi-a dat să beau amestecul. L-am sorbit încet. Apoi am mâncat câte ceva din pâinea pe care a scos-o din traistă.

Voia să vin cu el. L-am întrebat dacă ar putea să îmi dea ceva de lucru. A spus că nu. Ce anume aș putea eu să muncesc? Orice, i-am zis eu, orice nu necesită o instruire prea lungă. A stat pe gânduri un minut și apoi mi-a spus că în apropiere lucra un grup la șina de cale ferată. Auzise că șeful de echipă intenționa să mai

angajeze câțiva oameni – dar poate această muncă ar fi prea grea pentru mine. I-am spus că m-aș descurca după ce mă mai odihnesc un pic. Aș încerca în ziua următoare; putea să mă lase unde m-a găsit. Mi-a explicat unde ar trebui să ajung. Era la doar cinci kilometri distanță. Apoi mi-a mai lăsat câteva ouă, o pâine întreagă și un cârnat. Nu aveam ce să-i dau la schimb în afară de un mic briceag. Nu a vrut să îl ia, dar până la urmă a acceptat – poate că a înțeles de ce am insistat. Când a plecat, mi-a mai lăsat și o pătură veche pentru cai.

Am ascuns ouăle sub mușchiul pinului. Am păstrat pâinea și cârnatul lângă mine, sub pătură. În cursul nopții m-am trezit în repetate rânduri și m-am asigurat că mai sunt acolo. Simțeam cum marginile aspre ale păturii îmi zgârie spatele și îmi pătrundea în nări mirosul de cal. Apoi nu a mai fost chiar atât de rău.

De îndată ce s-a luminat, m-am târât de la marginea drumului. Eram îngrijorat pentru posesiunile mele. În pădure am găsit un mic luminiș, traversat de un pârâu. Am rămas acolo.

Acum mă chinuia foamea – mai rău ca în ultimele două zile. Dar mi-am împărțit proviziile cu grijă. Nu puteam să risc ca stomacul meu să refuze fie și o singură înghițitură: aveam nevoie de fiecare firimitură pentru a dobândi putere de muncă. În prima zi am mâncat foarte puțin și am stat la umbră. A doua zi mă simțeam bine; am făcut o baie și am stat o vreme la soare, dar cu grijă să nu îmi expun capul. În ciuda temerii că locurile de muncă s-au dat deja, mi-am petrecut și a treia zi în luminiș până s-o pornesc într-acolo, am dormit și am mâncat până nu a mai rămas nimic.

În dimineața următoare am plecat spre calea ferată. Şeful de echipă s-a uitat la mine cu îndoială; dar am avut noroc: doi muncitori anunțaseră că sunt bolnavi. M-a angajat.

Eram aproximativ douăzeci și trăiam în barăcile de tablă ondulată de lângă șinele de tren. În prima zi am muncit ca un nebun, pentru că am văzut că șeful de echipă mă observa. La prânz de-abia mă mai puteam mișca și eram atât de extenuat, încât nu am putut mânca nimic. Eram descurajat, deoarece știam că voi ceda în curând. Nu puteam să mă aștept la milă. Unul dintre muncitori, musculos și sumbru, căruia ceilalți îi ziceau

Meck, avea deja o aversiune față de mine și o arăta fățiș. Lovea cu târnăcopul în așa fel încât pietrele să ricoșeze constant de tibia mea și făcea mereu observații despre oameni care se cred prea buni pentru muncă – puteau să se ducă dracului.

Era apăsător de cald. Barăcile de tablă ardeau și spinările noastre goale luceau de sudoare. Șinele păreau să ia foc în soare. Tovarășul care muncea lângă mine era puternic precum un cal, avea pielea închisă la culoare și o barbă sălbatică în jurul gurii. El nu zicea nimic, dar din când în când privea spre mine – observase cât de nepriceput sunt. În cele din urmă am fost nevoit să mă dau bătut. Mâinile îmi tremurau. Sudoarea fierbinte de pe fruntea mea a devenit deodată rece. Atunci m-a dat la o parte mormăind, mi-a luat târnăcopul din mâini și mi-a arătat cum ar trebui să procedez ca să nu mă epuizeze atât de tare munca.

— Mulțumesc, i-am spus.

— Ține-ți fleanca, mi-a răspuns, dar nu pe un ton neprietenos.

Ziua era interminabilă, dar acum știam că pot să rezist.

În seara aceea m-am dus la șeful de echipă și am primit două mărci în avans. Mi-am cumpărat de la cantină un pachet de țigări. Bărbatul care mă ajutase stătea pe o buturugă de lângă barăci. Numele lui era Heinrich Thiess. M-am prefăcut că trec pe acolo întâmplător, mi-am aprins o țigară și i-am oferit și lui una.

— Nu, mulțumesc, a spus el și a tras un scuipat de culoare maronie. Prefera să mestece tutun. M-am întors la șeful de echipă și am negociat în schimbul câtorva țigări niște tutun de mestecat. După o oră i l-am adus.

— E dintr-acela fin, închis la culoare și cu gust de rom, i-am spus eu.

— Te pricepi? m-a întrebat el și a acceptat tutunul.

— Un pic, i-am spus eu. Dar nu îmi place…

— Da, asta durează ceva, a spus Thiess.

De atunci mâncam seara împreună. Uneori prindea câte un pește în râu și îl prăjeam pe foc. Se pricepea la astfel de lucruri. O dată a copt un arici în lut. Spunea că țiganii vedeau asta ca pe un festin. Avea un gust ciudat, dar nu neapărat rău. Mi-ar fi plăcut mai mult dacă nu aș fi știut că este un arici. O dată, pe vremea când eram soldat, am mâncat o pisică fără să știu. Avea un gust fantastic.

În serile acelea, după ce mâncam, Heinrich îmi povestea despre drumurile lui. Era un vagabond și nu muncea niciodată pentru mult timp în același loc. Erau niște nopți minunate. Aerul era cald și se simțea un parfum de flori, mult mai puternic decât în timpul zilei. În apropierea barăcilor noastre era o grădină care aparținea cantonierului – o mică grădină fermecătoare de țară, cum se văd mereu pe geamurile trenurilor. Era plină de trandafiri înfloriți. Parfumul lor ajungea deseori până la noi. Atunci Heinrich se ridica, adulmeca aerul și se plimba dintr-o parte în alta cu capul aplecat, înalt și nervos.

Apoi se uita spre casa cantonierului. Acesta era bolnăvicios și trăia acolo împreună cu soția. Ea cânta de obicei dimineața, când spăla geamurile. Era mult mai tânără decât el. Sănătoasă și frumoasă. Heinrich Thiess cântărea optzeci de kilograme și nu avea niciun gram de grăsime în corp.

Tipul cel sumbru, Meck, nu voia să mă lase în pace. A aruncat o lopată pe piciorul meu, de m-a durut vreo două zile. Mi-a dărâmat termosul. Se certa cu mine cu orice ocazie. L-a început Heinrich Thiess a mârâit la el de câteva ori; dar Meck nu voia să se oprească. Mă ura, deși încercam să îl evit.

— Nu are niciun sens, a spus Heinrich într-un final. Trebuie să rezolvi asta în luptă. Aș putea să lupt eu în locul tău, dar atunci ți-ai pune toată trupa în cap. Vino cu mine.

Am mers în pădure și acolo mi-a arătat ce am de făcut.

— Are capul tare, știu asta. Dar burta lui e moale ca untul. Trebuie să-l lovești în burtă ca să i se taie răsuflarea.

Pe vremea aia în barăci aveau tot timpul loc bătăi cu pumnii – fie muncitorii între ei, fie cu băieții țăranilor din sat. Mulți dintre noi erau înnebuniți după femei. În fiecare duminică avea loc câte o bătaie. Heinrich îl observase pe Meck cu atenție.

— Se va apleca și te va ataca de jos, a spus el. Trebuie să-i tragi un șut și să-l ataci când se ridică.

Exersam în fiecare seară.

— Hai, lovește odată, spunea Heinrich. Pot să rezist. Şi îmi arăta abdomenul său musculos. Când se încorda, era tare ca piatra.

Am mai așteptat o săptămână. Apoi, într-o duminică, s-a întâmplat. În barăci domnea o atmosferă încordată. Meck își

ieșise din fire. O fată după care tot alergase l-a trimis la plimbare. Toată după-amiaza a căutat un pretext de bătaie. Când am apărut eu, și-a vărsat tot năduful pe mine. Se aștepta să stau liniștit ca de obicei, dar de data asta nu mi-am păstrat calmul.

— Tacă-ți fleanca, jigodie împuțită! i-am spus.

Brusc, s-a făcut liniște în baracă. Meck a venit spre mine, ușor aplecat, ridicând din sprâncene și cu gura întredeschisă. Se putea vedea bucuria lui că în sfârșit are ocazia să mă termine.

— Ce? a spus el și m-a privit încruntat. Ce-ai zis, mă, prostănacule?

Am aruncat o privire prin semiîntunericul serii la fețele celor din baracă. Unii erau indiferenți, alții, surprinși – dar majoritatea aşteptau curioşi să vadă cum cineva e luat la bătaie. Dar i-am văzut și fața lui Heinrich Thiess.

— Ți-am spus să-ți ții fleanca aia împuțită! am urlat eu către Meck.

Urlatul fusese ideea lui Heinrich și și-a îndeplinit scopul. Meck a părut pentru un moment surprins înainte să sară la mine. Apoi s-a aplecat ca să mă prindă de genunchi, exact cum anticipase Heinrich. S-a întâmplat atât de repede, încât aş fi avut impresia că i se întâmplă altcuiva, dacă nu aș fi știut dinainte ce urmează. Am făcut un pas în spate și l-am lovit. S-a ridicat clătinându-se și l-am lovit în burtă până și-a lăsat brațele jos. A căzut la pământ gâfâind și acolo a rămas.

— I-a ajuns, a strigat cineva dintr-un colț. Lasă-l în pace.

M-am uitat la Heinrich. El a dat din cap. Am văzut cercul de fețe din jurul meu, am văzut saltelele grele de paie, târnăcoapele și lopețile pe perete; pe fereastră se vedea lumina caldă a după-amiezii târzii pe pășuni și era ca și cum le-aș fi zărit pentru prima oară – apoi mi-am dat seama, dintr-odată, că tremuram. Acum Meck ar fi putut să mă facă piftie.

M-am dus la Heinrich. Deodată s-a auzit un strigăt:

— Ai grijă!

Am sărit într-o parte și în momentul următor Heinrich s-a repezit la mine: o lovitură, un sunet ascuțit – Meck era în genunchi, cu un cuțit în mână.

— La naiba! a strigat bărbatul care mă avertizase. Bătaie cu cuțite – de data asta nu se mai poate să scape.

Heinrich s-a dus la el. Îl lovea ca un baros. Era îngrozitor. Întreaga baracă gemea. Heinrich continua să lovească. Meck a rămas pentru un timp la pământ. Nu mai puteam să mă uit.

— Lasă-l în pace, i-am spus.

M-a privit de parcă nu mă cunoștea și a clătinat din cap.

— Las-o baltă, e ceva ce tu nu poți înțelege.

Nimeni nu se mișca.

Mai târziu am aflat că nu s-a întâmplat din cauza mea, ci din cauza cuțitului. Heinrich era cel mai puternic din baracă, iar asta venea cu niște drepturi și obligații recunoscute de toată lumea. Așa cum nu mă putea ajuta într-o luptă unu la unu, nu putea să lase nepedepsit un atac pe la spate cu cuțitul.

A venit luna august. Heinrich și cu mine nu mai dormeam în barăcile sufocante. Ne scoseserăm saltelele de paie și stăteam întinși sub cerul liber. Erau niște nopți de neuitat. Şinele luceau în lumina lunii. Uneori trecea în goană câte un tren cu lumini și faruri verzi. Stelele sclipeau și eu nu mai văzusem niciodată cerul atât de măreț, aşa cum se arăta acum peste această câmpie. Lumina fantomatică a Căii-Lactee se plimba deasupra noastră precum fumul de la un vapor imens care a dispărut în spatele orizontului.

Uneori, când mă trezeam, stelele își schimbaseră poziția – cerul părea întors cu susul în jos –, Ursa-Mare se furișase la picioarele lui, iar Orion se afla în cealaltă parte. Atunci aveam sentimentul că pământul s-ar plimba de unul singur prin univers și, fără niciun sunet, s-ar micșora sub mine până la dimensiunea unei mingi și ar zbura într-o buclă nesfârșită în direcția orizontului, într-un abis al nimicului. Viziunea aceasta era atât de palpabilă, încât credeam că trebuie să mă sprijin de ceva. Şi când mă desprindeam din vis, am văzut că Heinrich nu mai era lângă mine. Adeseori stăteam mult timp să privesc pădurile întunecoase care înotau prin această câmpie la fel ca vacile pe o pășune în ceață. Spre dimineață, când roua cădea brusc și intens încât trezea pe oricine, îl auzeam uneori pe Heinrich întorcându-se. Ştiam de unde venea – din casa cantonierului, unde se afla femeia. Mă prefăceam că dorm când se întindea și el.

Apoi, într-o seară, a apărut cantonierul. Stăteam cu Heinrich în jurul focului pe care îl aprinseserăm înainte. Gătea un păstrăv

pe care îl pescuise. Cantonierul s-a așezat lângă noi. Era palid și transpira. Heinrich se purta de parcă nici nu l-ar fi observat. Cantonierul vorbea despre vreme și arșiță. Heinrich nu spunea nimic. Eu mă uitam la el. Nu părea să fie neliniștit, dar ațâța inutil focul.

— Mă întorc imediat, le-am spus eu.

Mai târziu am aflat ce se întâmplase. Cantonierul i-a povestit lui Heinrich că s-a îmbolnăvit de plămâni la război.

— Unde? l-a întrebat Heinrich.

— Arras.

— Şi eu am fost acolo, a spus Heinrich.

Cantonierul era bolnav de tuberculoză. I-a arătat o adeverință de la un medic pe care o adusese cu el. Heinrich nu a vrut să se uite. Calm și fără să cerșească milă, cantonierul i-a spus că nu mai are mult de trăit. Şi i-a mai spus și că nu mai are nimic pe lume în afară de soția sa. Știa foarte bine că e prea bolnav pentru ea. Dar acum nu mai avea să dureze mult, și după tot ce se întâmplase, nu-i mai rămăsese nimic altceva… Dacă oare Heinrich ar putea să înțeleagă?

— Da, a spus Thiess.

Cantonierul nu a mai adăugat nimic apoi. Aștepta răspunsul lui Heinrich.

O vreme a domnit tăcerea. Heinrich fixa cu privirea focul. Apoi l-a mai întrebat o dată:

— Unde te-ai îmbolnăvit, camarade? La Arras?

Cantonierul a încuviinţat din cap. Heinrich fixa mai departe focul. Nu și-a auzit cu adevărat nici propria întrebare.

Un vreasc a trosnit în flacără. Heinrich și-a ridicat privirea.

— Ah, da, a spus el, ca și cum ar fi uitat deja totul. Dar o să-i spun chiar eu.

— Bine, a zis cantonierul și s-a ridicat.

În noaptea următoare s-a întors mult mai devreme decât mă așteptasem. Expresul Varșovia-Paris tocmai trecea duduind. Locomotiva era precum o jerbă de scântei. Heinrich s-a aruncat în iarbă.

— Mâine o șterg de-aici, Paul, mi-a spus.

Am tăcut. Știam că așa se va termina. Cu toate acestea, vestea m-a afectat atât de tare, încât nu puteam spune nimic.

— Oricum, venise vremea, a mai spus Heinrich după un timp. Am stat prea mult în același loc.

— I-ai spus? l-am întrebat eu.

— Da.

M-am uitat spre câmpia în ceață.

— Flăcăilor de acolo de jos nu le va folosi prea mult când vei fi plecat. Ea doar o să stea și o să bocească…

— Nu, a spus Heinrich.

Mă uitam la el, când s-a întors brusc.

— M-a avut suficient, a spus el. I-am zis că sunt căsătorit. Că vreau să mă întorc acasă. La soția mea…

Am dat din cap.

— N-a mai bocit prea mult după aceea, mi-a spus el. Era furioasă. Mânia, înțelegi tu? Mânia! O va ajuta să treacă peste asta. Are caracter, omule – la naiba!

Am rămas tăcuţi.

— Chiar ești căsătorit? l-am întrebat după o vreme.

— Ah, ce idee…, a spus Heinrich și a smuls un smoc de iarbă.

A plecat a doua zi dimineaţă.

— Te însoțesc o bucată de drum, i-am spus.

A clătinat din cap.

— S-o lăsăm baltă. E mai bine așa…

Afară aerul era foarte limpede. Se putea vedea până departe.

— Trebuie să ai grijă cu Meck, mi-a spus Heinrich. Cel mai bine ar fi să te instalezi în locul meu de dormit din colț. Dar nu cred că o să mai facă vreo prostie.

— Nici eu nu cred, i-am răspuns.

— Păi atunci, mult noroc, Paul.

— Mult noroc, Heinrich.

Am rămas în fața barăcilor până a intrat în pădure. Nu s-a uitat în urmă.

Trei săptămâni mai târziu am plecat și eu.

Surse

Ediţia textelor corespunde, în cazul manuscriselor şi textelor dactilografiate, celei mai recente versiuni nemodificate, iar în cazul textelor publicate, variantelor încredinţate tiparului. Pentru a păstra caracterul de document istoric al textelor, au fost respectate regulile de punctuaţie şi ortografie din momentul apariţiei, iar acolo unde a fost cazul au fost standardizate, dar nu adaptate regulilor actuale.

„Jürgen Tamen“. Scris probabil în 1917/1918. Text sursă: manuscris nedatat din moştenirea literară Erich Maria Remarque: New York University, Fales Library, Remarque-Collection, Sigle R-C 1.6/001.

„Tânărul profesor“. Text sursă: Erich Remark, „Der junge Lehrer. Plauderei eines Kriegslehrers“, *Pädagogische Woche. Eigentum des Katholischen Lehrerverbandes, Provinz Westfalen. Veröffentlichungsblatt der Hermann-Hubertus-Stiftung* (Bochum), anul XVI (1920), nr. 1 (02.01.1920), pp. 20-21.

„Inamicul“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „The Enemy“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul LXXXV (1930), nr. 23 (29.03.1930), pp. 7-9. Tradus din limba engleză de Barbara von Bechtolsheim. Nu există o variantă de text originală în limba germană. A fost tradus în limba engleză de A.W. Wheen.

„Tăcerea de la Verdun“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „Silence“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul LXXXV (1930), nr. 26 (28.06.1930), pp. 16-17. Tradus din limba engleză de Barbara von Bechtolsheim. Nu există o variantă de text originală în limba germană. A fost tradus în limba engleză de A.W. Wheen.

„Karl Broeger în Fleury“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „Where Karl had Fought“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul LXXXVI (1930), nr. 8 (23.08.1930), pp. 14-16. Tradus din limba engleză de Barbara von Bechtolsheim. Nu există o variantă de text originală în limba germană. A fost tradus în limba engleză de A.W. Wheen.

„Soţia lui Josef“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „Josef's Wife“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul LXXXVIII (1931), nr. 21 (21.11.1931), pp. 14-16. Tradus din limba engleză de Barbara von Bechtolsheim. Nu există o variantă de text originală în limba germană. A fost tradus în limba engleză de A.W. Wheen.

„Povestea despre iubirea lui Annette“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „Annette's Love Story“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul LXXXVIII (1931), nr. 22 (28.11.1931), pp. 10-12. Tradus din limba engleză de Barbara von Bechtolsheim. Nu există o variantă de text originală în limba germană. A fost tradus în limba engleză de A.W. Wheen.

„Destinul ciudat al lui Johann Bartok“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „The Strange Fate of Johann Bartok“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul LXXXVIII (1931), nr. 23 (05.12.1931), pp. 18-19. Tradus din limba engleză de Barbara von Bechtolsheim. Nu există o variantă de text originală în limba germană. A fost tradus în limba engleză de A.W. Wheen.

„Am avut un vis azi noapte…“. Scrisă probabil în 1930/1931, nu a fost identificată nicio variantă publicată. Test sursă: text dactilografiat nedatat, din moştenirea literară Erich Maria Remarque, New York University, Fales Library, Remarque-Collection, R-C 1.265/001.

„Pe drum“. Prima ediţie: Erich Maria Remarque, „On the Road“, *Collier's* (Springfield/Ohio), anul XCIII (1934), nr. 3 (20.01.1934), p. 12. Tradus din engleza americană de Thomas F. Schneider. Nu există o variantă de text originală în limba

germană. A fost probabil tradus în limba engleză de A.W. Wheen.